

Research Paper

Political Capital of Government and National Identity; Pre-Warning Data about Contemporary Iran

Ali Karimi Maleh¹

1. Researcher and Emeritus Professor of Political Science

DOI: [10.22034/ipsa.2023.487](https://doi.org/10.22034/ipsa.2023.487)

Receive Date: 12 April 2023

Revise Date: 01 June 2023

Accept Date: 27 June 2023

©2021 by the authors, Licensee IPSA, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Extended Abstract

Introduction

Political capital in contemporary democratic societies is relative, situational, and like a thermometer to evaluate their health, and its relationship with national identity is one of the issues of interest to practitioners and social and political scholars, although their relationship has not been studied as it should be. Considering the conditionality of the two variables on the one hand and the rapid political and social transformations on the other, it is necessary to question the relationship between the political capital and national identity, because national identity provides the necessary links for diverse communities to survive and represent peaceful coexistence. Political capital is also linked to national identity with the products of political stability, public participation, collective cooperation, solidarity and social justice. The hypothesis of the research considers political capital to have a meaningful and direct relationship with national identity, so that political capital strengthens national identity by preparing and supporting collaborative behaviors and seeking participation and trust in public institutions, and its decline decreases the belonging to the components of national identity.

It deserves to be mentioned that although these two variables have dialectical relationship, this article only focuses on the influence of political capital on national identity, which is closely related to the more significant issue of quality of governance. In addition, among the various types of political capital, only the capital of government is considered, and finally is that the political capital is a multifaceted phenomenon and is composed of many components, but in this paper, the political trust is central.

Methodology

The present article is based on the combined theoretical framework of Rafalovski, Lindenberg, Rothstein and Levy, and includes two distinct parts. In first section, due to its theoretical and descriptive-analytical nature, the data collection is mainly conducted from authorized written sources such as research articles and published first and second hand books in a library manner. In the second section; the case study of Iran, the related data is

* Corresponding Author:

Ali Karimi Maleh, Ph.D.

E-mail: akm102000@yahoo.com

gathered in the secondary analysis method through national surveys of values and attitudes of Iranians conducted longitudinally in 2000, 2003 and 2016 and also world values survey, 7th wave in 2023, survey of social capital in Iran which was conducted in 2016, national survey of Iranians collective identity in 2016 and other field researches.

Result and Discussion

The best and useful explanation to describe the relationship between political capital and national identity is the institutional explanation, that considers political capital to be endogenous, experience-based, and a kind of rational reaction of citizens to the functioning and performance of political system. This means that people always form and modify their attitudes based on interaction with the political system and evaluation of its performance. (Norris, 2011: 190) Such an approach is called "trust as evaluation" or "experiential trust". According to this approach, some studies have considered political capital as arising from the political system's output side, and others as a result of the input side, and a large part of it as a result of the both sides - such as democratic representation, accountability and institutional arrangements - and the output side such as economic performance.

In order to grasp the relationship between aforementioned variables, correlators of political capital should be noticed. Rothstein considers political capital to be causally dependent on the quality of governance. (Rothstein, 2007: 169) According to empirical findings, fair procedures increase cooperation because institutions that behave fairly and equitably promote collective identification so that the group's goal is combined with the individual's goal because when individuals and groups are treated fairly and respectfully, its members feel included, which in turn builds trust. (Rothstein, 2011: 172)

Easton also thinks about political capital in the form of systemic support to understand the attitudes of citizens towards those in power and discover the legitimacy of political systems. He distinguishes between specific support - focused on the performance of political officials responsible for making and implementing political decisions - and diffused support - referring to feelings towards the political community and the regime. According to Easton, the level of public support is durable but changeable and usually does not respond to policy performance in the short term. However, the continuous political failures of the authorities, gradually reduce the citizens' trust in other levels of the political system, even the society as a whole. (Easton, 1975: 445)

According to other researches, procedural elements such as fairness, impartiality and voice of citizens are also generators of political capital. Also the process functions that emphasizes the quality and integrity of governance processes has a great role in the generation of political capital; because when citizens consider the process to be fair, they trust government institutions more. According to Levy, citizens must consider the government to be fair in order to gain political trust. (Levy, 1998: 90)

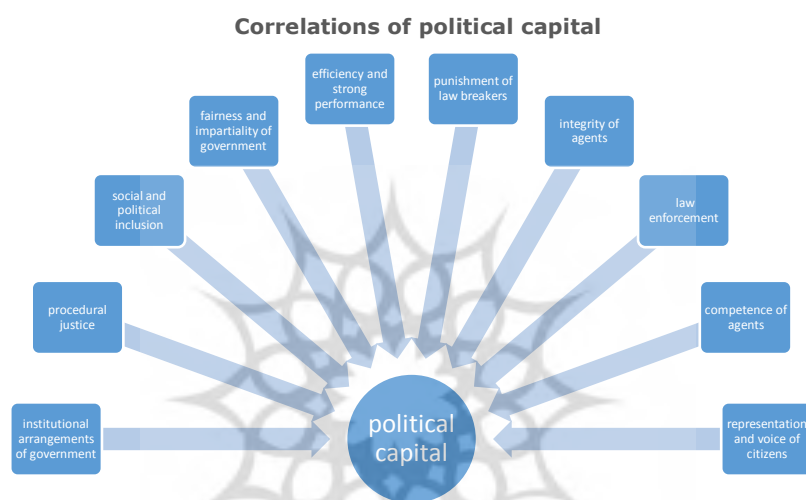
The opposite of impartiality in public power is corruption. Anderson and Teverdeva have considered corruption as having a negative effect on the general evaluation of citizens of the political system. (Lind and Dalberg, 2021: 232-239) Another source of political capital generating of governments is the its commitment to uphold the law and agreements and avoid breaking promises. (Levy, 1998: 78-90) In addition, bureaucratic arrangements that represent capability, competence, and integrity is a creator of political capital.

Some scholars by focusing on the relationship between institutional designs and political capital, found that structures and institutions that are distant and inaccessible, hierarchical and closed to public supervision, unlike open, accessible and consultative structures and institutions, cannot create political capital. (Braithwaite, 1998: 67) Also, centralized governments weaken the social cohesion of traditional societies, reduce cooperation and destroy social trust. (Levy, 1998: 82)

Norris, relying on three organized perspectives of institutional explanation, including

political performance, procedural performance, and the role of electoral and party structures, and distinguishing between presidential and parliamentary systems, believes that parliamentary systems produce more political capital because, unlike presidential systems, in these types of systems, all parties have a stake in the decision-making process. (Norris, 1999: 223) Furthermore, the stability of institutions is one of the factors of political capital production because it makes behaviors and functions predictable. (Hardin, 1998: 20) At last another explanation assumes political capital to be correlated with the economic performance of the government. The central point of such an explanation is that citizens trust government institutions as long as they work well. Because voters often recognize governments as responsible for the economic situation. (Alencia and Vasziarg, 2000: 170). The correlators of political capital can be seen as following.

After clarifying the correlators of political capital, description of its relationship with national identity is necessary. Rafalovski is a scholar who studied the relationship between legitimacy as a manifestation of political capital and national identity. His analysis is based on the proposition that the emotional attitudes that connect people to their lives are necessary, and the way the government performs its functions determines which of these attitudes prevails; in such a way that a positive evaluation of the government's performance, promotes identification with it and vice versa. Therefore, the quality of policies implemented is important for people's trust in public institutions and the process of national identification, and the failure of political systems to meet the demands of citizens, usually causes withdrawal of support from the government, which, if continued and intensified, leads to the negative attitudes towards government and eventually to the community as a whole.

Another feature of the government, which leads to people's attachment to elements of national identity, is the government's equal treatment of citizens before the law. (Rafalovski, 2016: 403-408) With an institutionalist approach, Rothstein believes that in societies where the quality of governance is weak, people show more mistrust, hostility, pessimism and suspicion towards the general public. (Rothstein, 2011: 173)

Tyler has also discussed about cooperative action arising from the behavior of government officials. According to his understanding, many empirical studies have shown that people's judgments about the trustworthiness of officials, their impartiality and interest in treating people with respect have a great effect on people's identification and people's judgments about trustworthiness of officials, so that people construct their own

social identity according to their evaluation about the authorities.

According to Levy, institutional trust increases the tolerance of citizens towards the government and the extent to which they adapt to the government's demands and regulations, but the weakness of political capital leads to increasing hostility and active resistance to the government's policy, and in appears as a source for increasing social distrust. (Levy, 1998: 88) From Peel's point of view, for deprived and underprivileged citizens, mistrust of the government is a rational and critical response to the practical experiences of an unreliable and destructive government concerning the distribution and provision of welfare services and at the larger level of the social development project. (Peel, 1998: 316) Since shared experiences of being mistrusted, produce strong social bonds, in such areas, emanating from the legacy of unequal and inadequate services and the dismal prospect of immutability, differentiation is formed according to hostility between "us" and "them" and the government is considered as an enemy. (Peel, 1998: 291) It is obvious that in such a situation where the values of justice and equality are not manifested in the opinion of disadvantaged social groups, their participation in public life, which itself is an important element of national identity, is declined.

Regarding the application of the topic to Iran, it should be said that the downward trend of the Islamic republic's political capital, has increased the desire to emigrate from the country, especially in recent years, which, in addition to social and economic consequences, also has deep cultural and identity effects, so that it can be considered one of the wicked problem of current governance. A reality that makes the reflection about its driving factors necessary. But an important point taken from the empirical research is that although the political capital at the level of personnel and agents and the political regime has gone through a downward trend in recent years and this has increased the desire to migrate abroad, but findings of national surveys prove that belonging to the components of Iranian identity has remained strong until now, but it may decline if the current poor governance continues.

Although recognition of the reasons for the strength and consistency of belonging to the components of national identity despite the poor governance indicators seems to be a very important question and worthy of reflection, however, this pre-warning cannot be neglected that the continuation and intensification of the weakness of governance indicators, should go beyond the erosion or deterioration of the political capital of agents and the political regime and extend to the level of the political community and state, in which case the Iranian system will encounter a complicated, damaging situation and of course with uncontrollable consequences.

Conclusion

The present article, which considers the role of state-building as key in the process of formation and consolidation of nation-building, in search of the relationship between political capital and national identity, theoretically found that political capital, which itself results from the quality of governance, has a direct relationship with national identity. This type of capital through laying the foundation of social cohesion, promoting cooperative relations, strengthening common bonds, reducing public dissatisfaction, reducing the density of socio-political conflicts, improving national reconciliation and coalition building and bridging mechanisms between diverse political groups, increasing sacrifice for the benefit of the common good, and to improve the rate of civil participation, while reducing exchange costs, it increases people's political support for the government. Apart from that, political capital helps to strengthen positive attitudes towards national identity as it motivates citizens to perform self-motivated and voluntary behaviors during national miseries and crises.

Also, the decline of political capital leads to the gradual erosion of the legitimacy of the government and the tendency of more dissatisfied citizens to violent actions and

ultimately to the shaking of the foundations of the government. In addition, the continuation of the decline of political capital has gradually gone beyond dissatisfaction with agents and policies and is progressing towards a kind of reluctance and indifference towards the territory and the national community, which is a clear desire to leave the homeland and indifference towards its fate. It is obvious that the effect of the fluctuation of political capital on the national identity in ideological systems such as Iran, which is herald of specific identity elements, is far more than other societies.

However, although according to empirical findings, the level of attachment to Iranian identity is still high, but the process of polarization of society and the growing dissatisfaction of various social forces with the quality of governance in Iran, which is in the form of accelerating the process of extended migration from the country and adopting behavioral patterns different from religion, history and nationality, especially in recent years, can be considered as a pre-warning that if there is no solution and thoughtful planning, it can lead to a future with turmoil and identity crisis for the national community of Iran. This trend implies the priority of policy, institutional and structural reforms so that the components of Iranian identity are protected from potential risks.

Keywords: Political Capital, National Identity, Institutional Trust, Quality of Governance

References

- Alaaddini, Farshid et al. (2005). The Inclination to Immigration and the Related Factors among Iranian Physicians. *Hakim Journal*. 8 (3). 9-15. [In Persian]
- Alesina, Alberto and Romain Wacziarg. (2000). "The Economics of Civic Trust" in *Disaffected Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries?* Ed by S. J. Pharr and R. D. Putnam, New Jersey, Princeton University Press.
- Amir, Arman. (1395). Abandoned Broken Windows, in *Essays on Social Capital in Iran*, by Javadi, Reyhaneh, Research Institute of Culture, Art and Communication. 3-15. [In Persian]
- Azadi, M. Mirramezani, M. B. Mesgaran, (2020), *Migration and Brain Drain from Iran*. Working Paper 9. Stanford Iran 2040 Project. Stanford University.
- Bagheri, Yaser et al. (2019). The Welfare of Iranians in the Captivity of Despair. In *Researches on Social Capital in Iran*, by Javadi, Reyhaneh, Research Institute of Culture, Art and Communication. 25-41. [In Persian]
- Bagheri, Hadi et al. (2019). Identification and Prioritization of Factors Affecting the Migration of Elite Athletes in Iran. *Journal of Human Resource Management in Sport*. 6 (2). 276-257. [In Persian]
- Berg, L. & M. Hjerm (2010) 'National Identity and Political Trust'. *Perspectives on European Politics and Society*. Vol.11, No.4, pp. 390-407.
- Birner, R., & Wittner, H. (2000). Converting Social Capital into Political Capital: How Do Local Communities Gain Political Influence? *Conference paper* submitted to International Association for the Study of Common Property.
- Blind, Peride, K. (2010), Building Trust in Government: Linking Theory with Practice, in Cheema, G. Shabbir and Popovski, Vesselin, *Building Trust in*

Government: Innovations in Governance Reform in Asia, New York, United Nations University Press.

Bourdieu, P. (1981), Political Representation: Elements for a Theory of the Political Field, in *Language and Symbolic Power*, G. Raymond & M. Adamson, Trans, Cambridge, Polity Press, pp.171-202.

Bozorgzadeh, Saeed et al. (2019). Elite Attitudes Towards Social, Economic, and Scientific Factors at Origin and Destination and its Effect on their Tendency to Emigrate Abroad, *Iranian Demographic Association*. 14 (28). 141-169. [Persian]

Braithwaite, Valerie and Levi, Margaret, Ed, (1998), *Trust and Governance*. New York, Russel Sage Foundation.

Casey, Kimberly L, (2008), Defining Political Capital: A Reconsideration of Bourdieu's Interconvertibility Theory. Critique: *A Worldwide Student Journal of Politics*. Available at: <http://iilt.ilstu.edu/critique/archives-%20coding/spring%202008.htm>.

Citrin, J., & Muste, C. (1993). Trust in Government. In J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Eds.), *Measures of Political Attitudes*, San Diego, CA: Academic Press, pp.465-532.

Citrin, Jack, and Christopher Muste. (1999). "Trust in Government". In *Measures of Political Attitudes*, edited by J. P. Robinson. San Diego: Academic Press.

Dalton, R. J. (2004). *Democratic Challenges, Democratic Choices*. Oxford: Oxford University Press.

Deglow, Annekatriin and Fjelde, Hanne, (2021), The Quality of Government and Civil Conflict, *The Handbook of Quality of Government*, Oxford University Press, pp.799-781.

Dinesen, Peter Thisted, & Sonderskov, Kim Mannemar, (2021), Quality of Government and Social Trust, in *The Oxford Handbook of the Quality of Government*, Ed, Bagenholm, Andreas, Bauhr, Monika, Grimes, Marcia and Rothstein, Bo. Oxford University Press, pp.539-558.

Easton, D. (1975), A Reassessment of the Concept of Political Support', *British Journal of Political Science*, Vol.5, No.4, pp. 435-57.

Ebadi, Naghme, Qolipur, Arin and Pirannejad Ali. (2014). Identifying Factors Affecting Political Capital. *Journal of Management and Development Process*. 27 (93). 29-52. [Persian]

Esmailzadeh, Aliasghar, Zakersalehi, Gholamreza. (2012). A Study on Iranian Elite Migration. *Strategic Studies of Sport and Youth*.13 (26). 1-28. [In Persian]

Forutan, Yaghub, Sheikh, Morteza. (2017). Tendency Towards International Migration: The case of Ferdousi University's Students in Mashhad. *Biannual Journal of Sociology of Social Institutions*. 4 (10). 61-79. [Persian]

French, Richard D. (2011), Political Capital, *Representation*, Vol.47, No.2,

pp.215-230.

Fuladiyan, Majid. (2016). Changes in Political Trust in Iran During 2005-2015. in Social Council of the Interior Ministry. *Essays on Social Capital in Iran*. Ed Javadi, Rehane, Research Institute of Culture, Art and Communication. 135-147.

Gabriel, Oscar W. (1995). "Political Efficacy and Trust". in *The Impact of Values*, edited by J. W. van Deth and E. Scarbrough. Oxford: Oxford University Press.

Ghafari, Gholamreza. (2016). Social Trust and Hope to the Future, in the Social Council of the Interior Ministry, *Articles on the Social Situation of the Country*, volume 3. 111-166. [Persian]

Habermas, J., (2001), *The post-national Constellation*, Trans. M. Pensky. Cambridge: Polity Press.

Hakimzadeh, Rizvan etal, (2013), Effect of Educational, Social and Cultural Factors on the Desire to Emigrate from the Country in Students of Tehran University. Quarterly *Journal of Research and Planning in Higher Education*. 19 (69). 81-102. [In Persian]

Hardin, Russel, (2001), "Conceptions and Explanations of Trust" in *Trust in Society*, Edited by K. S. Cook, New York, Russell Sage Foundation.

Hetherington. Marc J and Rudolph, Thomas J, (2018), Political Trust and Polarization, in *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*, ed by Eric M. Uslaner.

Hosseini, Seyyed Khalil etal. (2020). Factors Affecting the Tendency of Cultural Elites to Migrate to Developed Countries. *Journal of Iranian Social Development Studies*. 12 (3). 51-62. [Persian]

Ignatieff, Micheal, (1993), *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*, Toronto, Viking.

Jackman, Robert, and Ross A. Miller. (1996). "A Renaissance of Political Culture?" *American Journal of Political Science*. 40 (3): 632-659.

Joudaki, Majid , Ghezelsofla, Mohammad Taghi, Karimi Maleh, Ali. (2021). From Capital to Political Capital: A Critique of the Development of the Theory of Political Capital. *Contemporary Political Studies Biannual*. 12 (1). 25-54. [Persian]

Karimi Maleh, Ali. (2022). Consequences and Implications of the Decline of Political Capital. *Research in Theoretical Politics*. 17 (31). 53-83. [Persian]

Kazempur, Abdolmohammad, Gudarzi, Mohsen. (2022). The Ups and Downs of Trust in Iran During the Last Half Century: A look at Trends, Causes, and Consequences. *Journal of Social Problems of Iran*. 13 (1). 181-208. [Persian]

Kettl, Donald F. (2017), *Can Governments Earn our Trust*, UK, Polity Press.

Lenard, Patti Tamara and Miller, David, (2017), trust and National Identity, in *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*, Edited by Uslaner, Eric M, pp. 57-74.

Levi, Margaret, (1998), "A State of Trust", in *Trust and Governance*, edited by

- V. Braithwaite and M. Levi. New York: Russell Sage Foundation, pp.77-101.
- Lin, Nan, (2001), *Social Capital: Structural Analysis in the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University.
- Lindenberg, Siegwart, Fetchenhauer, Detlef, Flache, Andreas, and Buunk, Bram, (2006), *Solidarity and Prosocial Behavior: A Framing Approach, in Solidarity and Prosocial Behavior; An Integration of Sociological and Psychological Perspectives*, Ed Lindenberg et.al, U.S.A, springer, pp.3-19.
- Listhaug, Ola and Jakobsen, Tor George, (2018), Foundations of Political Trust, in *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*, Ed eric Uslaner, pp.559-578.
- Loden, Hans, (2014), Citizenship Education, National Identity and Political Trust: The case of Sweden, *Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education*, No.2, pp. 116-136.
- Lun, Mary Thida, (2009), *Reconnecting Joined-up Approaches: Nation-building Through State-building*, Strategic Policy Impact and Research Unit, London, SPIRU Working Paper 25 Overseas Development Institute.
- Magno, Cathryn, (2008), Refuge from Crisis: Refugee Women Build Political Capital, *Globalisation, Societies and Education*, Vol. 6, No. 2, pp. 119–30.
- Marien, Sofie, Hooghe, Marc, (2011), Does Political Trust Matter? An Empirical Investigation into the Relation Between Political Trust and Support for Law Compliance, Vol 50, no.2, pp.267-291.
- Miller, D., (1995). *On Nationality*. Oxford: Oxford University Press.
- Ministry of Culture and Islamic Guidance. (2000). *National Survey of Iranian Values and Attitudes*. First Wave.
- Ministry of Culture and Islamic Guidance. (2003). *National Survey of Iranian Values and Attitudes*. Second Wave.
- Ministry of Culture and Islamic Guidance. (2016). *National Survey of Iranian Values and Attitudes*. Third Wave.
- Mirsendes, Seyyed Mohammad. (2016). Analysis of Subjective Inequalities (feeling of injustice), in the Social Council of Interior Ministry; *Articles on the Report of the Social Situation of the Country*. Volume3. 377-408.
- Mishler, W. & R. Rose (2001) 'What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies'. *Comparative Political Studies*, Vol.34, No.1, pp.30-62.
- Moghaddas, Aliasghar, Sharafy Zakiye. (2009). Investigation of Stimulation of Theadensy to International Migration of Iranian Youths. *Iranian Journal of Sociology*. 10 (1). 162-190. [Persian]
- M o o r e, D, K i m m e r l i n g, B. (1995). Individual Strategies of Adopting Collective Identities: The Israeli Case, *International Sociology*, Vol. 10, No.4,

pp.387-408.

Mostafazadeh, Mohammad, Arabmazar, Aliakbar. (2018). The Effect of Governance Institutions on International Migration of Iranian Workforce. *Journal of Economic Policy*. 10 (20). 1-33. [Persian]

National Studies Institute. (2016). *Iranian Collective Identity; Findings of a Nationwide Survey*. Tamaddone Irani Publication.

Nayden, N. (2016), Political Capital Conceptualization: Reclaiming the Heart of Democracy.http://scholar.google.com/scholar?q=Nayden%2C+Nikolay.+%282011%29.+Political+capital+conceptualization%3A+reclaiming+the+heart+of+democracy&hl=en&btnG=Search&as_sdt=1%2C5&as_sdtp=on

Newton, Kenneth, and Pippa Norris, (2000), "Confidence in Public Institutions: Faith, Culture, or Performance?" in *Disaffected Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries?* Ed, S. J. Pharr and R. D. Putnam. New Jersey: Princeton University Press.

Norris, Pippa (ed.), (1999), *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.

Peel, Mark, (1998), Trusting Disadvantaged Citizens, in *Trust and Governance*, Ed, Braithwaite, Valerie and Levi, Margaret, New York, russel Sage Foundation, pp. 315-342.

Pirannejad, Ali and Ebadi, Naghmeh. (2012). Political Capital and the Internet: Investigating the Level of Political Capital and the Effect of Using the Internet on Its Dimensions. *Iranian Management Sciences Quarterly*. 7 (28). 1-26. [Persian]

Power, Timothy J. and Mary A. Clark, (2001), "Does Trust Matter? Interpersonal Trust and Democratic Values in Chile, Costa Rica, and Mexico". in *Citizens Views of Democracy in Latin America*, edited by R. A. Camp. Pittsburgh: Pittsburgh University Press.

Rafalowski, Wojciech, (2016), The Quality of Government and National Identification *Polish Sociological Review*, Vol. 16, No.196, pp.404-419.

Redadi, Mohsen. (2011). *The Theory of Political Trust (with an Emphasis on Islamic Discourse)*, Imam Sadegh University Press.

Renani, Mohsen etal. (2014). Evaluation of Migration Flow from Iran Using Dynamic Panel Model. *Journal of Economic Research*. 49 (2). 337-362. [In Persian]

Rothstein, Bo, (2011), *The Quality of Government Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*, the University of Chicago Press.

Rothstein, Bo etal, Ed, (2021), *The Oxford Handbook of the Quality of Government*, UK, Oxford University Press.

Sadeghi, Rasool and Hosseini, Seideh Matin. (2019). The Level of Young People's Interest in International Migration and Its Determining Factors in Tehran. *Strategic*

Studies of Sports and Youth Quarterly. 18 (43). 1-22. [Persian]

Sardarnia, Khalilollah etal. (2010). The Effect of Good Governance and Social Capital on Political Trust: Case study of Mashhad and Sabzevar Cities. *Research Letter of Political Science*. 5 (1). 135-165. [Persian]

Schugurensky, Daniel, (2000), *Citizenship Learning and Democratic Engagement: Political Capital Revisited*, University of Toronto, Canada, Paper presented at the 41st Annual Adult Education Research Conference. Vancouver: AERC, June 2-4, 2000, Published in Conference Proceedings, pp. 417-422.

Seyedemami, Kavoos, Montazerimoghaddam, Reza. (2012). The Role of Interpersonal Trust and Performance of Political Institutions in Establishing the Political Trust: A Survey by University Students in Tehran. *Research Letter of Political Science*. 7 (4). 189-216. [Persian]

Smith, Anthony, (1991), *National Identity*, UK, Penguin.

Szucs, Stefan & Strömberg, Lars, (2006), *Local Elites, Political Capital and Democratic Development; Governing Leaders in Seven European Countries*, Sweden, VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Tyler, M.R, (1998), Trust and Democratic Governance, in *Trust and Governance*, Ed, Braithwaite, Valerie and Levi, Margaret, New York, russel Sage Foundation, pp. 269-294.

Uslaner, Eric M. (2018), The Study of Trust, in: *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Edited by Eric M. Uslaner, Oxford University Press.

Zulfighari, Akbar, Atefeh, Jafari Aliabadi. (2018). Explaining the Political Trust of Iranians as Political Capital: Meta-analysis of Existing Research. *Iranian Political Sociology Journal*.1 (3). 31-61. [In Persian]

<https://www.qotbname.com/statistics,1401>

<https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>

سرمایه سیاسی حکومت و هویت ملی؛ داده‌های پیش‌هشداردهنده در مورد ایران کنونی

علی کریمی مله^۱

۱. پژوهشگر و استاد بازنشسته علوم سیاسی

لینک گزارش نتیجه مشابهت‌یابی: [https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/41D0A56D7231C701/2%](https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/41D0A56D7231C701/2%20.1001.1.1735790.1402.18.2.4.3)

20.1001.1.1735790.1402.18.2.4.3

چکیده

نسبت سرمایه سیاسی و هویت ملی، با وجود اهمیت آن برای زندگی سیاسی جوامع دموکراتیک و پایداری و انسجام جوامع ملی، آن‌گونه که باید، مورد پژوهش واقع نشده است؛ درحالی‌که با عنایت به موقعیت مندی دو متغیر یادشده از یک سو و دگرذیسی‌های پرشتاب سیاسی و اجتماعی از سوی دیگر، بررسی رابطه این دو متغیر، امری لازم است؛ بنابراین، نوشتار حاضر که ماهیتی توصیفی-تحلیلی دارد و بر رهیافت نهادگرایانه سیاسی مبتنی است و از چارچوب نظری ترکیبی رافالوسکی، لیندنبرگ، روشتاین و لوی بهره جسته است، با اتکا به روش کتابخانه‌ای و تحلیل ثانویه داده‌ها، چستی نسبت سرمایه سیاسی و هویت ملی را با توجه به داده‌های مربوط به ایران به پرسش گرفته و بر این فرضیه استوار است که سرمایه سیاسی با هویت ملی، رابطه‌ای معنا دار و مستقیم دارد؛ به‌گونه‌ای که افزایش آن، تقویت هویت ملی و کاهش آن، تضعیف دل‌بستگی به عناصر هویت ملی را به همراه دارد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۳/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۰۶

نوع مقاله: پژوهشی

واژگان کلیدی:

سرمایه سیاسی، هویت ملی، ایران، اعتماد نهادین، کیفیت حکمرانی

* نویسنده مسئول:

علی کریمی مله

پست الکترونیک: akm102000@yahoo.com

مقدمه

سرمایه سیاسی در جوامع مردم‌سالار کنونی، عنصری درجه‌پذیر، نسبی، موقعیت‌مند، و چونان دماسنجی برای ارزیابی سلامت آن‌هاست که نسبت آن با هویت ملی از موضوعات مورد توجه کنشگران و دانشوران اجتماعی و سیاسی است؛ زیرا، هویت ملی، پیوندهای لازم را فراهم می‌کند تا جوامع متنوع، همبسته بمانند و به‌گونه‌ای مسالمت‌آمیز زندگی کنند. سرمایه سیاسی نیز از طریق فرآورده‌های ثبات سیاسی، مشارکت همگانی، همیاری جمعی، همبستگی، و عدالت اجتماعی با هویت ملی پیوند می‌خورد؛ زیرا، مردمانی که هویت مشترکی دارند، بیشتر به یکدیگر و نیز به نهادهای حاکم بر خود، اعتماد می‌کنند. این موضوع به‌نوبه خود به آنان انگیزه می‌دهد تا از حکومت شایسته و کارآمد، پشتیبانی کنند و سیاست‌های ناظر بر عدالت اجتماعی را بپذیرند؛ از این رو، پرسش از نسبت سرمایه سیاسی و هویت ملی، سزاوار تأمل است. فرضیه پژوهش، سرمایه سیاسی را با هویت ملی، دارای رابطه‌ای معنادار و مستقیم می‌پندارد؛ به‌گونه‌ای که سرمایه سیاسی با تمهید و پشتیبانی از رفتارهای همکارانه و مشارکت‌جویانه و اعتماد به نهادهای عمومی، هویت ملی را تقویت می‌کند و روند نزولی آن، کاهش دل‌بستگی به مؤلفه‌های هویت ملی را در پی دارد. پژوهش حاضر با ابتنا بر چارچوب نظری تلفیقی رافالوسکی، لیندنبرگ، روشتاین، و لوی شکل گرفته که به‌دلیل ماهیت توصیفی-تحلیلی آن، داده‌های بخش نظری به شیوه کتابخانه‌ای و بخش مطالعه موردی ایران به شیوه تحلیل ثانویه انجام می‌شود که داده‌های آن از پیمایش‌های ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، پیمایش سرمایه اجتماعی در ایران، و نیز پژوهش‌های میدانی دیگر، گردآوری شده‌اند. مفروض نوشتار حاضر این است که گرانیگاه هر جامعه‌ای، فرایند ملت‌سازی آن است که همان ایجاد و تقویت درون‌زای هویت‌های پیچیده اجتماعی و فرهنگی است که شهروندی را در قلمرو دولت تعریف می‌کند. این مهم از رهگذر فرایند دولت‌سازی ایجاد می‌شود. از این زاویه، دولت‌سازی، سازوکاری بنیادین برای پایداری و تحکیم ملت‌سازی است که با انجام کارکرد مناسب، خدمات‌رسانی اجتماعی، رفاه، و توزیع بی‌طرفانه خدمات، در ساختارهای اجتماعی و سیاسی نفوذ می‌کند و برابری همگانی، عدالت همه‌جانبه، انسجام ملی، و همبستگی اجتماعی را به‌ارمغان می‌آورد (لون، ۲۰۰۹، ۹-۵) که خود مقوم هویت ملی است. دربارهٔ تحدید موضوع، گفتنی است که اگرچه رابطه هویت ملی و سرمایه سیاسی، دوسویه است، اما این نوشتار، تنها به تأثیر سرمایه سیاسی بر هویت ملی توجه می‌کند که خود

با موضوع مهم‌تر کیفیت حکمرانی، پیوندی تنگاتنگ دارد. افزون‌براین، از میان گونه‌های سرمایه سیاسی، یعنی سرمایه سیاسی کارگزاران، یا سرمایه ناشی از سیاست‌ها و سرمایه سیاسی حکومت، بخش اخیر، مدنظر است و نکته پایانی اینکه سرمایه سیاسی، پدیده‌ای مرکب از اجزای پرشمار است، اما در این نوشته، عنصر اعتماد سیاسی، محوریت دارد.

۱. پیشینه پژوهش

مرور آثار فارسی، نگاشته‌های اندکی را در زمینه سرمایه سیاسی می‌نمایاند. نگاشته‌های عبادی و همکاران (۱۳۹۲) با عنوان «عوامل اثرگذار بر سرمایه سیاسی»، پیران‌نژاد و عبادی (۱۳۹۲) در مقاله «سرمایه سیاسی و اینترنت: بررسی سطح سرمایه سیاسی و تأثیر استفاده از اینترنت بر ابعاد آن»، قلی‌پور و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله «شناسایی عوامل اثرگذار بر سرمایه سیاسی» و دو اثر دیگر به قلم کریمی مله، فزلسلی، و جودکی اولی (۱۳۹۹) با عنوان «از سرمایه تا سرمایه سیاسی؛ نقدی بر تکوین نظریه سرمایه سیاسی»، و دیگری (۱۴۰۰) با عنوان «فراتحلیل ادبیات سرمایه سیاسی در ایران (بازه زمانی دهه ۱۳۹۰)» قابل اشاره‌اند که به بررسی مفهومی سرمایه سیاسی و همبسته‌های آن پرداخته‌اند.

از میان آثار انگلیسی، مقاله نایدن (۲۰۱۶) با عنوان «مفهوم‌پردازی سرمایه سیاسی؛ اصلاح قلب دموکراسی»، نوشته کیسی (۲۰۰۸) با عنوان «تعریف سرمایه سیاسی: بازتوجه به نظریه قابلیت تبدیل‌پذیری 'بورديو'»، و نگاشته فرنچ (۲۰۱۱) به اسم «سرمایه سیاسی»، قابل اشاره هستند که همگی معنا، ابعاد، و شناسه‌های این مفهوم استعاره‌ای را بدون توجه به نسبت آن با هویت ملی توضیح داده‌اند؛ اما درباره نسبت این دو متغیر نه به صورت مستقل، بلکه در چارچوب مفهوم سرمایه اجتماعی یا تمرکز بر اعتماد سیاسی می‌توان به آثار ذوالفقاری و جعفری علی‌آبادی (۱۳۹۷) در مقاله «تبیین اعتماد سیاسی ایرانیان به مثابه سرمایه سیاسی؛ فراتحلیل پژوهش‌های موجود»، مرادی و دیگران، (۱۳۹۶) در مقاله «فراتحلیل مطالعات اعتماد سیاسی در ایران پس از انقلاب اسلامی»، سردارنیا و دیگران (۱۳۸۹) در مقاله «تأثیر حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی بر اعتماد سیاسی؛ مطالعه موردی شهرهای سبزوار و مشهد» اشاره کرد. همچنین، نوشته میلر و لنارد (۲۰۱۷) با عنوان «اعتماد و هویت ملی»، مقاله برگ و هجرم (۲۰۱۰) با عنوان «هویت ملی و اعتماد سیاسی»، مقاله لود (۲۰۱۴) با

1. Interconvertability

عنوان «آموزش شهروندی، هویت ملی، و اعتماد سیاسی»، و از همه مهم‌تر مقاله رافالوسکی (۲۰۱۶) با عنوان «کیفیت حکمرانی و هویت‌یابی ملی» مرتبط‌ترین منابع در این زمینه به‌شمار می‌آیند. چنان‌که روشن است، این آثار با نوشتار حاضر در زمینه مفهوم‌شناسی و عناصر سرمایه سیاسی، اشتراک دارند، اما توجه به نسبت آن با هویت ملی، با وجود اهمیت بنیادین آن، کاستی پژوهشی است که این قلم می‌کوشد تأملاتی آغازین بر آن داشته باشد. در این راستا، مقاله ابتدا با مفهوم‌شناسی متغیرهای پژوهش آغاز می‌شود و سپس، نسبت بین دو متغیر کلیدی پژوهش را از زاویه نظری واکاوی می‌کند و سرانجام، بر برخی مصادیق آن در جامعه کنونی ایران تأمل می‌کند.

۲. مفهوم‌شناسی

درک درست محتوای هر پژوهش، جز از رهگذر توضیح رسای کلیدی‌ترین مفاهیم و متغیرهای تحقیق میسر نمی‌شود؛ از این رو، در این قسمت مفاهیم سرمایه سیاسی و هویت ملی مورد مذاقه واقع شده‌اند.

۱- ۲. سرمایه سیاسی

مفهوم سرمایه سیاسی، تعریف همه‌گیر، روشن، و سنجش‌پذیری در ادبیات علوم سیاسی ندارد. نخستین استفاده از این اصطلاح در سال ۱۸۴۲ میلادی ثبت شده است، اما کاربرد آن در آغاز قرن بیست و یکم با رقابت انتخاباتی جرج دبلیو بوش هم‌زمان شد. با این حال، به‌رغم کاربرد گسترده این واژه، هنوز مفهوم‌پردازی عالمانه‌ای برای آن ارائه نشده (نایدن، ۲۰۱۶، ۱) و در هیچ کتاب راهنما یا فرهنگ علوم سیاسی‌ای تعریف نشده است (بیرنر و ویتمر، ۲۰۰۰، ۴).

اگرچه مفهوم سرمایه با علم اقتصاد همبسته است، اما معنابخشی نوآورانه بوردیو آن را در مدار تأمل اندیشه‌وران حوزه علوم اجتماعی قرار داد. به‌نظر بوردیو، امروزه نمی‌توان ساختار و کارکرد جهان اجتماعی را جز با درک شکل‌های گوناگون سرمایه فهمید. وی با توسعه مفهومی آن به کالاها یا خدمات غیراقتصادی، نمادین، یا اهداف غیرمادی، از این واژه زیاد بهره‌گرفت (شوگورنسکی، ۲۰۰۰، ۳). بوردیو، سرمایه سیاسی را شکلی از سرمایه نمادین و محصول کنش ذهنی می‌شناسد که پایه آن، به رسمیت شناختن است و قدرتی است که افراد آن را به

دارندگان قدرت می دهند. به نظر بوردیو، سرمایه سیاسی، جزئی از جامعه‌شناسی روابط قدرت^۱ بین گروه‌های اجتماعی و نوعی قدرت سیاسی است که سیاست‌مداران از آن برخوردارند؛ سرمایه‌ای که از اعتماد پیروان برمی‌آید (بوردیو، ۱۹۸۱، ۱۴). با الهام‌گیری از نظریه تبدیل‌پذیری مینی بر اینکه انواع سرمایه‌ها قابل تبدیل به یکدیگرند، سرمایه سیاسی، مجموع انواع سرمایه است که به شیوه‌های گوناگونی برای بازارهای سیاسی با هدف کنش سیاسی یا بازگشت سرمایه، با هم ترکیب می‌شوند (کیسی، ۲۰۰۸، ۱۱).

فرنج، سرمایه سیاسی را گنجینه دارایی‌های اغلب غیر ملموسی می‌داند که سیاست‌مداران از آن برای تولید رضایت و ساختاردهی به انگیزه‌های دیگر بازیگران جامعه استفاده می‌کنند؛ بنابراین، ظرفیت یک سیاست‌مدار برای تغییر ساختارهای انگیزه دیگران، نشانگر میزان سرمایه سیاسی اوست. به نظر او، در نظام‌های مردم‌سالار، رقابت اصلی بین نخبگان سیاسی و اساساً سیاست، در راستای کوشش برای تولید و تحصیل سرمایه سیاسی است (فرنج، ۲۰۱۱، ۲۲۶-۲۱۶) یا سرمایه سیاسی، توانایی نهادینه‌شده نخبگان برآمده از قدرت ناشی از اعتماد برای بسیج روابط بیرونی، شبکه‌های افقی، و هنجارهایی است که با توسعه باثبات و کارآمد دموکراسی، مرتبط هستند (زوکس و اشترومبرگ، ۲۰۰۶، ۳۲۲)؛ بنابراین، سرمایه سیاسی، در بردارنده نگرش‌ها و رفتارهای شهروندان است که بر نظام سیاسی، کارگزاران دولت، گروه‌های اجتماعی، و خود شهروندان اثر می‌گذارد. مجموعه این نگرش‌ها و رفتارها در ابعاد «اعتماد سیاسی، دانش سیاسی، مشارکت سیاسی، هنجارهای سیاسی مردم‌سالارانه، و شبکه‌های سیاسی» (عبادی و همکاران، ۱۳۹۲، ۳۰) قابل پی‌جویی است. شوگورنسکی نیز مؤلفه‌های سرمایه سیاسی را در پنج دسته دانش، مهارت‌ها، ایستارها، نزدیکی به قدرت، و منابع شخصی قرار داده است (شوگورنسکی، ۲۰۰۰، ۱۰-۶). مگنو هم سرمایه سیاسی را رنگین‌کمانی شامل مهارت، دانش، شبکه‌های عمودی یا افقی، و کنش معرفی می‌کند (مگنو، ۲۰۰۸، ۱۲۲). از متون مربوط به موضوع یادشده، ویژگی‌های زیر برای سرمایه سیاسی قابل شناسایی است:

- سرمایه سیاسی، پدیده‌ای اجتماعی و فرآورده روابط بین اشخاص، گروه‌ها، و نهادهاست؛

1. Power Relations

• سرمایه سیاسی، کمیت پذیر نیست، اما قابل مقایسه است و می توان در نسبت با دیگران از افزونی یا کاهش آن سخن گفت. افزون براین، چون سرمایه سیاسی، ترکیب پیچیده ای از عناصر مادی و غیرمادی است (لین، ۲۰۰۱، ۱۵-۱۴)، در کلیت خود، وجهی انتزاعی و غیرقابل اندازه گیری دارد؛

• سرمایه سیاسی، منبعی کمیاب و به گفته لوی، کالایی شکننده است که به سستی تولید و انباشت، اما به آسانی، تخریب می شود (لوی، ۱۹۹۸، ۹۲-۸۱)؛ با این حال، منبعی تجدیدپذیر است که با اتخاذ تدابیر به هنگام و سنجیده، می توان از فرسایش آن جلوگیری کرد و حتی بر میزان آن افزود؛

• سرمایه سیاسی، به دلیل ابتننا بر داوری های شهروندان، امری ذهنی و به بیان بوردیو، ذاتاً فرّار و ناپایدار است (بوردیو، ۱۹۸۱، ۱۸)؛ به بیان روشن تر، امری پویا و تغییرپذیر است و به سرعت مستهلک می شود و ارزشش پایین می آید، اما ایجاد آن، پرهزینه است و از عوامل بیرونی اثرپذیر است؛ از این رو، پیش بینی یا مدیریت آن دشوار است (فرنج، ۲۰۱۱، ۲۱۸).

• بازار سرمایه سیاسی، همانند بسیاری از کالاهای عمومی در بازارهای دیگر، به منافع مصرف کنندگان وابسته است. با این توضیح که شهروندانی که نسبت به سیاست بی تفاوتند، یا کسانی که تقاضاهایشان بی اهمیت است، در تولید و تخریب سرمایه سیاسی سهمی ندارند؛ ولی هرچه تقاضای شهروندان برای مسائل سیاستی شدید، مستقیم، و پیوسته باشد، نقش آنان در تولید، تضعیف، و تخریب سرمایه سیاسی نیز شدیدتر است.

• شکل گیری سرمایه سیاسی، شبیه فرایندهای شکل گیری سرمایه های دیگر است و همانند محصولات دیگر در بازار، مبادله می شود و تابع قواعد همان بازار است؛ به عنوان مثال، اگر دریافتی بیش از هزینه باشد، فرد سود کرده و بازگشت سرمایه^۱ دارد، ولی اگر دستاوردش کمتر از هزینه باشد، کسری سرمایه^۲ رخ می دهد (مانند بازار انتخابات که رأی دهنده، رأی خود را هزینه می کند، اما نامزد مورد نظرش شکست می خورد). با این حال، برخلاف سرمایه های مادی، میزان سرمایه سیاسی با مصرف آن کاهش نمی یابد، بلکه اگر استفاده نشود، تهی می شود (هیرشمن، ۱۹۸۴، ۹۲-۹۱).

1. Capital Return

2. Capital Deficit

۲-۲. پیشران‌های سرمایه‌سیاسی

پژوهشگران به دو چشم‌انداز تبیین‌کننده سرمایه‌سیاسی اشاره کرده‌اند؛ نخست، چشم‌انداز فرهنگی که ریشه‌تکوین ارزش‌ها و ایستارهای سیاسی را در فرایندهای نخستین جامعه‌پذیری می‌داند که از طریق مسیرهای اولیه، درونی شده و به نسل‌های بعدی منتقل می‌شود و بنیان‌ایستاری نگرش به نهادهای سیاسی موجود و عملکرد نهادین و نیز ویژگی‌های فرد را در بقیه دوران زندگی‌اش شکل می‌دهد. براساس این دیدگاه، اعتماد سیاسی، امری برون‌زاست و در خارج از نظام سیاسی و در نظام باور و هنجارهای فرهنگی مردم ریشه دارد (میشلر و رز، ۲۰۰۱، ۳۱). فرض اصلی تبیین فرهنگی این است که افراد، براساس هنجارهای غالب در جوامع و برخورداری یا فقدان ارزش‌های معین، به اعتماد یا بی‌اعتمادی رهنمون می‌شوند (پاور و کلارک، ۲۰۰۱، ۵۳). گفتنی است، چشم‌انداز فرهنگی در دایره تمرکز پژوهش حاضر نیست، بلکه چشم‌انداز نوشتار کنونی، نهادین است که شرح آن خواهد آمد.

دوم، تبیین نهادین، سرمایه‌سیاسی را امری درون‌زا، تجربه‌محور، و نوعی واکنش عقلانی شهروندان به عملکرد نظام سیاسی می‌داند؛ به این معنا که مردم، همواره ایستارهای خود را بر پایه تعامل با نظام سیاسی و ارزیابی خود از کارنامه آن شکل می‌دهند و اصلاح می‌کنند (نوریس، ۲۰۱۱، ۱۹۰). چنین رهیافتی، اعتماد به مثابه ارزیابی^۱ یا رهیافت تجربی^۲ خوانده می‌شود. در رهیافت تجربی، برخی از پژوهش‌ها، سرمایه‌سیاسی را برآمده از طرف نهاد نظام سیاسی و دسته دیگر، آن را ناشی از طرف داده و بخش زیادی نیز آن را منبعث از متغیرهای هر دو طرف نهاد (مانند نمایندگی دموکراتیک، مسئولیت‌پذیری، و ترتیبات نهادین) و طرف داده (مانند عملکرد اقتصادی و ترتیبات رفاهی) می‌دانند.

به نظر لیند و دالبرگ، پژوهش‌های مختلف، مؤلفه‌های کلیدی اثرگذار بر سرمایه‌سیاسی را ترتیبات نهادین، نتایج سیاسی و اقتصادی، و تحولات بین‌نسلی معرفی کرده‌اند، اما به پرمیامدترین عوامل تبیین‌کننده، یعنی حکمرانی ضعیف^۳، توجه نکرده‌اند؛ درحالی‌که ابزارهای نمایندگی در کنار اجرای موفق سیاست‌ها، ارائه خدمات عمومی باکیفیت، و دیوان‌سالاری‌های بی‌طرف، تبیین‌کننده سرمایه‌سیاسی هستند (لیند و دالبرگ، ۲۰۲۱، ۲۳۳-۲۲۹).

1. Trust-as-Evaluation
2. Experiential
3. Poor Governance

روستاین نیز سرمایه سیاسی را به طور علی به کیفیت حکمرانی وابسته می‌داند (روستاین، ۲۰۰۷، ۱۶۹). برپایه یافته‌های تجربی، رویه‌های منصفانه سبب افزایش همکاری می‌شوند؛ چون، نهادهایی که منصفانه و عادلانه رفتار می‌کنند، هویت‌یابی جمعی را ارتقا می‌دهند؛ به گونه‌ای که هدف گروه با هدف افراد آمیخته می‌شود؛ زیرا، هنگامی که با افراد و گروه‌ها، منصفانه و محترمانه رفتار شود، اعضای آن احساس دربرگیرندگی می‌کنند که به نوبه خود، عاملی اعتمادزاست (روستاین، ۲۰۱۱، ۱۷۲). به این ترتیب، کیفیت نهادهای اعمال قدرت سیاسی که اغلب برآمده از کیفیت خدمات، وظیفه‌شناسی، صداقت، و عام‌گرایی آن‌هاست (غفاری، ۱۳۹۵، ۱۲۸) عنصری کلیدی برای تولید سرمایه نهادین است؛ زیرا، نهادهای بی طرف و کارآمد حکمرانی، احتمال اتخاذ راهبردهای خیانت‌آمیز یا فرصت‌طلبانه را کاهش می‌دهند و در عوض، با دنبال کردن شیوه‌های خیرخواهانه بر سرمایه اجتماعی می‌افزایند. همچنین، نهادهای کارآمد با کاهش احتمال ارتکاب رفتار خائنانه از سوی کارگزاران و افزایش احتمال رفتار محترمانه و همکاری شهروندان، راهبرد رفتاری آنان را تغییر می‌دهند (روستاین، ۲۰۱۱، ۲۱۵-۲۱۰).

دیوید ایستون نیز سرمایه سیاسی را در قالب حمایت سیستمی به منظور درک سوگیری‌های شهروندان در برابر صاحبان قدرت و کشف مشروعیت نظام‌های سیاسی می‌فهمد. وی بین حمایت سیاسی خاص - معطوف به عملکرد مقامات سیاسی مسئول اتخاذ و اجرای تصمیمات سیاسی - و حمایت سیاسی عام - ناظر بر احساسات در مورد اجتماع سیاسی و نیز رژیم - تمایز قائل می‌شود. به نظر ایستون، سطح حمایت عام، بادوام اما تغییرپذیر است و معمولاً در کوتاه مدت به عملکرد سیاستی واکنش نشان نمی‌دهد. با این حال، ناکامی‌های پیوسته سیاستی مقامات به تدریج اعتماد شهروندان به سطوح دیگر نظام سیاسی، حتی کلیت جامعه، را کاهش می‌دهد (ایستون، ۱۹۷۵، ۴۴۵).

براساس نتایج پژوهش‌های انجام‌شده، عناصر رویه‌ای مانند انصاف^۱، بی‌طرفی^۲، و صدای شهروندان^۳ نیز مولد سرمایه سیاسی هستند. طبق تحقیقات تجربی در روان‌شناسی اجتماعی، رویه‌های تصمیم‌گیری که به طرف‌های مختلف اجازه می‌دهد صدای خود را ابراز

1. Fairness
2. Neutrality
3. Citizen's Voice

کنند، سبب افزایش رضایت می‌شود. به نظر روشتاین، بی‌طرفی به این معناست که مقامات حکومت هنگام اجرای قوانین و سیاست‌ها، آنچه را که بیشتر در قانون نیامده است، در مورد شهروندان لحاظ نکنند (روشتاین و رورشنایدر، ۲۰۰۸، ۱۷۰). انصاف در تعامل با صاحبان قدرت، یعنی شهروندان حس کنند که با احترام با آنان رفتار شده و صدایشان در فرایند تصمیم‌گیری شنیده می‌شود و افراد یا گروه‌ها از نظام برای منافع خود سوءاستفاده نمی‌کنند. گفتنی است، انصاف هم موضوعی رویه‌ای^۱ است و هم می‌توان آن را در نتایج یا داده‌های نهادها در نظر گرفت. انصاف رویه‌ای به این معناست که نهادها، رویه‌های عادلانه‌ای را برای تصمیم‌گیری بنیان می‌نهند و فرصت‌های مشابهی را برای همهٔ افراد ذی‌نفع فراهم می‌کنند. انصاف در نتایج تصمیم‌گیری نیز مهم است؛ زیرا، نتایج تصمیم‌گیری‌ها به شیوه‌ای یکسان بر همه تأثیر نمی‌گذارد و طبیعی است که کسانی که از نتایج برخوردار نمی‌شوند، در مقایسه با کسانی که از آن نفع می‌برند، اعتماد کمتری را نشان دهند.

براساس رهیافت تجربه‌محور، نهادهای طرف داده اهمیت دارند؛ به این معنا که این نمایندگان طرف دادهٔ حکومت همانند پزشکان، معلمان، دیوان‌سالاران، افسران پلیس، و دیگر شاغلان بخش عمومی هستند که شهروندان با آنان به صورت روزانه تعامل دارند و این تعاملات، شالودهٔ اعتماد به نهادها و سرانجام، اعتماد به مردم دیگر را فراهم می‌کند (دینسن و سوندروسکوف، ۲۰۲۱، ۵۴۵-۵۴۳؛ بگلو و فجده، ۲۰۲۱، ۷۸۲)؛ زیرا، هنگامی که این نهادها، کارویژه‌های موردنظر را انجام دهند، اعتماد فزاینده به نهادها و سرانجام، اعتماد بیشتر به مردم دیگر شکل می‌گیرد.

عملکرد فرایندی که بر کیفیت و درستی فرایندهای حکمرانی تأکید می‌کند، سهم زیادی در تولید سرمایهٔ سیاسی دارد؛ زیرا، معیار داوری مردم دربارهٔ حکومت، تنها عملکرد حکومت و خروجی نهادهای عمومی نیست، بلکه ارزیابی مردم از فرایند تصمیم‌سازی سیاسی نیز بسیار اهمیت دارد. به این سبب که هنگامی که شهروندان، فرایند را منصفانه بدانند، به نهادهای حکومت بیشتر اعتماد می‌کنند. به بیان لوی، شهروندان برای اینکه اعتماد سیاسی پیدا کنند، باید حکومت را منصف بدانند. به نظر وی، دولت فراگیر با روش‌های زیر، منصفانه بودن خود را به شهروندان می‌نمایاند:

1. Procedural

• مجازات قانون شکنان؛

• سیاست های فراگیر (معیارهای فراگیر حکومت در استخدام و ارتقای کارگزاران)؛ زیرا، خصوصی کردن خدمات اجتماعی و غیراستانداردسازی ارائه آن، از سرمایه سیاسی حکومت به عنوان یک نهاد بی طرف، می کاهد؛

• ایجاد دادگاه های قابل اعتماد و نهادهای بی طرف دیگر برای رفع اختلافات؛

• تضمین اینکه بازندگان گاهی می توانند برنده شوند (لوی، ۱۹۹۸، ۹۰).

به بیان روشن تر، براساس تحقیقات، نهادهای عینی^۱ باکیفیت تر دولتی به اعتماد ذهنی^۲ بالاتر به نهادها رهنمون می شوند (دینسن و سوندروسکوف، ۲۰۲۱، ۵۴۳). به نظر لوی، اگر شهروندان در مورد تعهدات دولت برای اعمال قانون تردید داشته باشند و تضمین های دولت را معتبر ندانند، ظرفیت سرمایه سازی سیاسی دولت کاهش پیدا می کند (لوی، ۱۹۹۸، ۸۵). از این زاویه، قابلیت تولید سرمایه سیاسی دولت، منوط به این است که خود دولت قابل اعتماد پنداشته شود.

نقطه مقابل بی طرفی در قدرت عمومی، فساد است. اندرسون و توردوا، فساد را دارای تأثیر منفی بر ارزیابی کلی شهروندان از نظام سیاسی دانسته اند. براساس یافته های تجربی، پنداشت مردم از بی طرفی و انصاف، پایه گذار ارزیابی های تعمیم یافته آنان از کل جامعه، نظام سیاسی، و مشروعیت می شود (لیند و دالبرگ، ۲۰۲۱، ۲۳۹-۲۳۲)؛ زیرا، فساد، اثر کاهنده ای بر عملکرد حکومت و فرایندهای دموکراتیک دارد. افزون بر این، نظام سیاسی فاسد، زمینی حاصلخیز برای رویش فساد است که خود، قوی ترین آنتی تز رابطه اعتماد آمیز شناخته شده است (میر، ۲۰۱۷، ۸۵)؛ از این رو، کشورهایی که در کنترل فساد، اعمال حاکمیت قانون، و کارکرد درست بوروکراسی ها موفق باشند، سرمایه سیاسی بیشتری به دست می آورند تا کشورهایی که نهادهای عمومی آن ها درگیر فسادند.

یکی دیگر از سازوکارهای سرمایه سازی سیاسی حکومت ها، تعهد حکومت به پاسداشت قانون و توافقات و پرهیز از نقض وعده هاست؛ زیرا، تعهدات معتبر و نهادهای خودفزاینده، نیاز شهروندان به سرمایه گذاری شخصی برای پایش اقدامات حکومت را کاهش داده و در نتیجه، اعتماد شهروندان به حکومت، افزایش می یابد. این ها لازمه رضایت مشروط و پذیرش

1. Objective

2. Subjective

خواسته‌های حکومت است؛ از این رو، تجربه اقدامات تبعیض آمیز حکومت و نقض وعده‌ها، سبب عدم پذیرش سیاست‌ها از سوی شهروندان می‌شود؛ بنابراین، تعبیه ترتیبات و فرایندهای نهادینی که ضمن تأمین رفاه عمومی، مانع بروز رفتارهای قانون شکنانه از سوی دولت شوند، اقدامی سرمایه‌ساز به‌شمار می‌آید.

افزون بر این، ایجاد ترتیبات بوروکراتیکی که تبلور توانایی، صلاحیت، و درستکاری باشد، مولد سرمایه سیاسی است. یک بوروکراسی کارآمد و درستکار، نه تنها از انگیزه‌های فساد و رانت‌جویی می‌کاهد، بلکه احتمال پذیرش تصمیمات را افزایش می‌دهد. به میزانی که شهروندان، بوروکرات‌ها را توانمند و درستکار بدانند، خود نیز اعتمادآمیز و همکارانه رفتار خواهند کرد (لوی، ۱۹۹۸، ۹۰-۸۷). به بیان روشن‌تر، شهروندان به نهادهایی که توانایی تحقق اهداف اعلامی و حل و فصل کارآمد مسائل حکمرانی را دارند، اعتماد خواهند کرد و در مقابل، آشکار شدن خطاها، ناتوانی‌ها، یا پیمان شکنی‌های حکومت، زوال سرمایه سیاسی حکومت را در پی خواهد داشت.

داده‌های مقایسه‌ای بین‌کشوری، گویای این است که فساد اندک، حکومت قانون، و حقوق مالکیت قوی با صلح مدنی، همبستگی مثبتی داشته و کشورهای دارای حکمرانی باکیفیت، با ریسک پایین‌تری با منازعه و ظهور گروه‌های شورشی روبه‌رو می‌شوند. افزون بر این، چنین حکومت‌هایی، برای مدیریت دوره‌های بحرانی نیز وضعیت بهتری دارند (بگلو و فجده، ۲۰۲۱، ۷۸۷-۷۸۵). بحث نظری این واقعیت، بر این ایده قرارداد اجتماعی بین دولت‌ها و شهروندان استوار است که درگیری‌های داخلی، نشانه ضعف توانمندی‌های حکومت است که به وسیله شهروندان از طریق بازپس‌گیری اعتمادشان، مجازات می‌شوند.

برخی اندیشه‌وران درباره نسبت طراحی‌های نهادین با سرمایه سیاسی دریافته‌اند که ساختارها و نهادهایی که دور و دسترسی ناپذیر، سلسله‌مراتبی، و در برابر نظارت همگانی بسته باشند، برخلاف ساختارها و نهادهای باز، در دسترس، و مشورتی، نمی‌توانند سرمایه سیاسی بیافرینند (بریث ویت، ۱۹۹۸، ۶۷). همچنین، دولت‌های متمرکز، انسجام اجتماعی جوامع سنتی را تضعیف کرده، همکاری را کاهش داده، و اعتماد اجتماعی را تخریب می‌کنند (لوی، ۱۹۹۸، ۸۲) و از آنجا که کاربرد زور یا قوه قهریه، سهم مستقیمی در ایجاد یا تضعیف اعتماد دارد، نهادهای دموکراتیک در تولید اعتماد تعمیم‌یافته بهتر از نهادهای غیردموکراتیک عمل می‌کنند؛ زیرا، کاربرد زور را کاهش می‌دهند (لوی، ۱۹۹۸، ۸۲).

ایجاد سرمایه نهادین، نیازمند وجود شهروندان قوی، دولت قوی، بازار قوی، نظم انجمنی قوی، اجتماعات قوی، و قوه قضائیه قدرتمند برای اعمال حکومت قانون است. شکل آرمانی چنین جامعه‌ای، تفکیک قوایی است که براساس آن، همه بخش‌های قدرت، قوی باشند تا از سوءاستفاده بخش‌های دیگر از قدرت، جلوگیری شود. به بیان روشن‌تر، شالوده معماری اعتماد، ایده تفکیک قوا است. همان هرم دینامیک، پاسخ‌گو، و تنظیم‌کننده‌ای که هم‌زمان با کنترل قدرت، اعتماد را تقویت می‌کند (بریث ویت، ۱۹۹۸، ۳۵۷).

نوریس با تکیه بر سه چشم‌انداز سازمان‌یافته تبیین نهادین، شامل عملکرد سیاستی، عملکرد فرایندی، و نقش ساختارهای انتخاباتی و تحزب و با تفکیک نظام‌های ریاستی و پارلمانی بر این نظر است که نظام‌های پارلمانی، سرمایه سیاسی بیشتری تولید می‌کنند؛ زیرا، در این نوع نظام‌ها، برخلاف نظام‌های ریاستی، همه طرف‌ها و احزاب در فرایند تصمیم‌گیری سهم دارند (نوریس، ۱۹۹۹، ۲۲۳). میلر و لیستاگ درباره نسبت نظام‌های حزبی و اعتماد سیاسی، بر این نظرند که تعداد کمتر احزاب با نارضایتی عمومی از حکمرانی همبسته است؛ زیرا، انتخاب‌های سیاستی کمتری برای شهروندان وجود دارد (اندرسون، ۱۹۹۸، ۵۷۵).

همچنین، ثبات نهادها از عوامل تولید سرمایه سیاسی به‌شمار می‌آید؛ زیرا، موجب پیش‌بینی‌پذیری رفتارها و عملکردها می‌شود (هاردین، ۱۹۹۸، ۲۰). برخی بر این نظرند که هنگامی که نرخ قطبی شدن و انشعاب نظام حزبی بالا و کابینه بی‌ثبات باشد، نارضایتی تشدید می‌شود. در سطح توده‌ها نیز هنگامی که دیدگاه‌های سیاسی مردم قطبی شود، شکاف سیاستی گسترش می‌یابد؛ این شرایط، کار را برای رهبران سیاسی که در پی سازگار کردن سیاست‌های حکومت با نیازهای شهروندان هستند، دشوار می‌کند. همچنین، با متکثر و متنوع شدن دستورکار سیاستی، جلب رضایت رأی‌دهندگان بسیار سخت می‌شود. به نظر دالتون، در چند دهه گذشته، با توسعه اهداف و پیچیدگی فضای سیاستی و ظهور علایق سیاستی به موضوعات کیفیت محیط زیست، مسائل جنسیتی، حقوق اقلیت‌ها، و موضوعات فرهنگی دیگر، نوعی فراربودگی^۱ در سیاست انتخاباتی پدید آمده و باعث شده است که توده‌ها از فرایند سیاسی ناراضی‌تر شوند. پیامد این شرایط، فرسایش تدریجی حمایت و سرمایه سیاسی است (دالتون، ۲۰۰۴، ۱۴۶). به این ترتیب، هنگامی که فضای بین بازیگران سیاسی به شکل راه‌بندان سیاسی

1. Volatility

درآید، فروکاهش سرمایه سیاسی رخ می دهد.

سرانجام، نوریس بر این نظر است که نظام های دوحزبی و چندحزبی میانه رو، بالاترین میزان اعتماد سیاسی را به خود جلب می کنند؛ زیرا، ویژگی نظام حزبی رادیکال، قطبی شدگی ایدئولوژیک، حکومت های ائتلافی ضعیف و بی ثبات، و منازعات فزاینده است؛ درحالی که کشورهای با احزاب میانه و مرکزگرا، از توانایی بیشتری برای تجمیع منافع در قالب ائتلاف های گسترده تر اجتماعی و ایدئولوژیک برخوردارند و همچنین، این نظام ها برای تبدیل و ترجمه گزینه های انتخاباتی به سیاست حکومت، کارآمدترند (نوریس، ۱۹۹۹، ۲۲۵-۲۲۴).

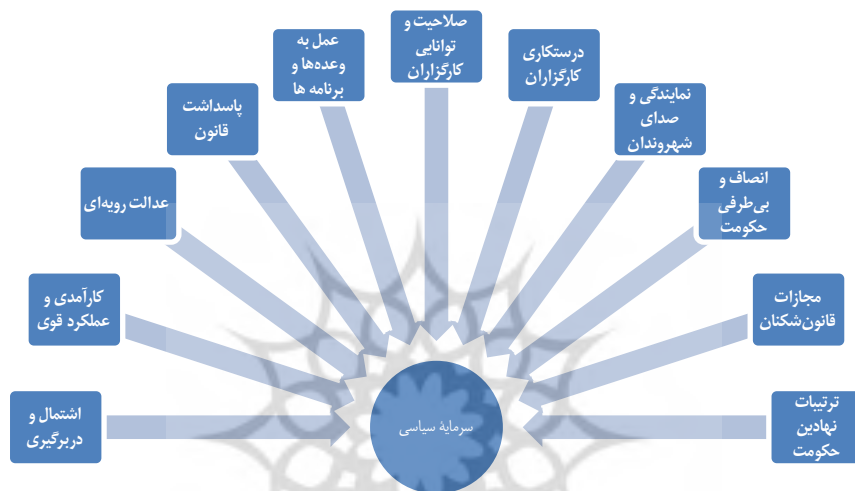
تبیینی دیگر، سرمایه سیاسی را با عملکرد اقتصادی حکومت همبسته می داند. نکته محوری چنین تبیینی، این است که شهروندان تاجایی که نهادهای حکومتی، خوب عمل می کنند، به آن اعتماد می کنند؛ زیرا، رأی دهندگان، اغلب حکومت ها را مسئول وضعیت اقتصادی می دانند (آلنسیا و واسزیارگ، ۲۰۰۰، ۱۷۰). پژوهش های تجربی نیز گویای این است که میزان اعتماد در میان مردمانی که اقتصاد را مناسب ارزیابی می کنند، بالاتر است. به نظر آنان، عملکرد قابل قبول حکومت در راستای افزایش رشد اقتصادی و کاهش تورم و بیکاری، زاینده سرمایه سیاسی است. برداشت مردم از شرایط اقتصادی و اجتماعی، میانجی رابطه بین عملکرد سطح کلان و خرد است؛ بنابراین، در سطح خرد، هنگامی که شهروندان از وضعیت اقتصادی و رفاهی راضی باشند، اعتماد سیاسی افزایش می یابد. براین اساس، سرمایه سیاسی حکومت با عملکرد دولتمردان همبسته است؛ یعنی مردم از دولت انتظار کارآمدی دارند و به خروجی نهادها، بازیگران سیاسی، و روندهای سیاست گذاری توجه می کنند. از این زاویه، همسویی ترجیحات سیاسی مردم و نتایج سیاستی حکومت، به افزایش اعتماد نهادین می انجامد (ردادی، ۱۳۹۰، ۱۶۱؛ نوریس و نیوتون، ۱۹۹۹، ۷-۵). به طور کلی از منظر نهادین، سرمایه سیاسی، محصول پاسخ عقلایی شهروندان به عملکرد نهادهای حکومتی است و در این میان، کارنامه اقتصاد کلان برای کسب حمایت عمومی فراگیر از حکومت، اهمیت فراوانی دارد. به نظر کتل، شفافیت^۱، زاینده سرمایه سیاسی است (کتل، ۲۰۱۷، ۵۶). بلیند نیز عملکرد اقتصادی ضعیف و تصور شهروندان مبنی بر ناتوانی حکومت در رفع چالش ها را در کاهش سرمایه

1. Transparency

سیاسی مؤثر می‌داند. البته به‌گمان او، افزون‌بر وضعیت اقتصادی و به‌ویژه نابرابری اقتصادی، متغیر رسوایی‌های سیاسی پیاپی، فساد گسترده، و دامن زدن زیاد رسانه‌ها به آن‌ها نیز کاهنده سرمایه سیاسی حکومت است (بلیند، ۲۰۱۰، ۳۵-۳۰).

همبسته‌های سرمایه سیاسی به‌طور خلاصه در شکل شماره (۱) آمده است:

شکل شماره (۱). همبسته‌های سرمایه سیاسی

منبع: نگارنده

پس از مشخص شدن همبسته‌های سرمایه سیاسی، لازم است که کارکردها و پیامدهای فرسایش آن نیز بررسی شود. به‌نظر اندیشه‌وران، سرمایه سیاسی، روابط همکارانه را ارتقا می‌دهد، از منازعات اجتماعی سیاسی می‌کاهد، و مصالحه اجتماعی و ملی را تسهیل می‌کند. همچنین، سرمایه سیاسی کافی، تدوین و اجرای سیاست‌های عمومی را آسان‌تر می‌کند که به‌نوبه خود، مسائل اجتماعی را حل کرده و کیفیت زندگی شهروندان را بهبود می‌بخشد (نیوتون و همکاران، ۲۰۱۸، ۶). سرمایه سیاسی، پل زنی بین گروه‌های متنوع سیاسی را آسان می‌کند و درمقابل، ضعف یا فقدان آن، دستیابی به اجماع بر سر سیاست‌گذاری عمومی را دشوار کرده و تمایل شهروندان به فداکاری به نفع خیر همگانی را کاهش می‌دهد (هشرینگتن و رودولف، ۲۰۱۸، ۲). همچنین، سرمایه سیاسی، تصویب قوانین مناقشه‌برانگیز را تسهیل کرده و نرخ مشارکت مدنی را بهبود می‌بخشد (اسلانر، ۲۰۱۸، ۴). اعتماد نهادین، هماهنگی بین شهروندان و بازیگران حکومت را آسان‌تر کرده و ضمن کاهش هزینه‌های مبادله، بر همراهی و

حمایت سیاسی مردم از خواسته‌های حکومت می‌افزاید (لوی و بریث ویت، ۱۹۹۸، ۵). سرمایه سیاسی، سبب پی‌ریزی انسجام اجتماعی، کارآمدی اقتصادی، و حکمرانی دموکراتیک می‌شود؛ ریسک سواری مجانی^۱ را کاهش و مشارکت مؤثر را ارتقا می‌دهد و راه پذیرش شکست بازندگان سیاسی را هموار و انجام توافقات و مصالحه‌های سیاسی را تسهیل می‌کند (نیوتون و همکاران، ۲۰۱۸، ۳-۲) و در وضعیت فقدان یا ضعف آن، تلاش برای ائتلاف‌سازی سیاسی و همزیستی مسالمت‌آمیز سیاسی بین مردم و حکومت و بین گروه‌های سیاسی، هزینه‌بر می‌شود. افزون‌براین، با کاهش سرمایه سیاسی، نرخ سرپیچی از قانون و ارتکاب فساد افزایش می‌یابد (کتل، ۲۰۱۷، ۱۸).

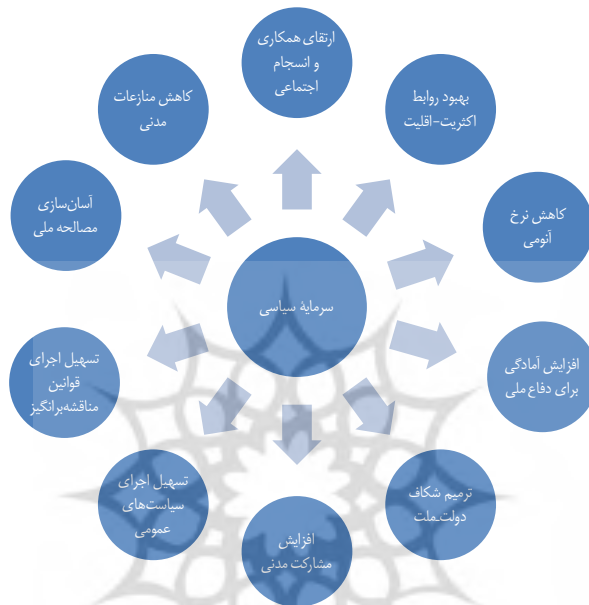
از همه مهم‌تر اینکه، ضعف سرمایه سیاسی، فرسایش تدریجی مشروعیت حکومت را به دنبال می‌آورد (مارین و هوگ، ۲۰۱۱، ۲۶۷) و باعث عدم پذیرش اقتدار، تصمیمات و سیاست‌های حکومت می‌شود. کاهش مشروعیت، تمایل بیشتر ناراضیان سیاسی به کنش‌های خشونت‌آمیز و در نتیجه، فروپاشی حکومت‌ها را در پی دارد (کتل، ۲۰۱۷، ۲۲). گذشته از این، اثر سرمایه سیاسی بر شهروندان، به‌ویژه در میان کسانی که حمایت سیاسی آنان نیازمند فداکاری مادی یا ایدئولوژیک است، چشمگیر است؛ به‌عنوان مثال، مردمی که به حکومت اعتماد دارند، با احتمال بیشتری باور می‌کنند که جنگیدن با دولت متخاصم، ضروری است و در نتیجه، لازم است که کشور، ارتش نیرومندی داشته باشد و از این‌رو، از هزینه‌های فزاینده دفاعی پشتیبانی می‌کنند؛ بنابراین، هنگامی که حکومت‌ها قابل اتکا باشند، قوانین بازی را رعایت کنند، و به منافع عمومی خدمت کنند، اعتماد شهروندانشان را به دست می‌آورند که به پذیرش خودانگیخته خواسته‌های حکومت از سوی شهروندان می‌انجامد.

به نظر سیتین و ماسته، سرمایه سیاسی به پذیرش قوانین و مقررات حکومت می‌انجامد و منبع بنیادین قدرت است که حکومت با اتکا به آن فعالیت می‌کند و اطاعت می‌شود (سیتین و ماسته، ۱۹۹۳، ۴۶۶)؛ زیرا، با فقدان یا ضعف سرمایه سیاسی، توده‌ها باید با صرف وقت بیشتری مقامات برگزیده را پایش کنند و در مقابل، مقامات نیز باید انرژی بیشتری صرف کنند تا به رأی‌دهندگان تضمین بدهند که منافعشان نمایندگی می‌شود. به‌طور خلاصه، سرمایه سیاسی، معرف مشروعیت سیاسی است که به افزایش تمایل شهروندان به پذیرش و اجرای

1. Free Riding

برنامه‌های حکومت، افزایش قابلیت مقامات برای ارائه خدمات عمومی، باثبات‌سازی روابط سیاسی، و تقویت مشارکت شهروندان در فرایندهای سیاسی می‌انجامد. کارکردهای هویتی-سیاسی سرمایه‌سیاسی در شکل شماره (۲) مشخص شده است.

شکل شماره (۲). کارکردهای هویتی سرمایه‌سیاسی

منبع: نگارنده

۲-۳. هویت ملی

کسب هویت ملی، فرایندی است که طی آن، مردم خودفهمی مشترکی با نمادهای ملی پیدا کرده و آن‌ها را درونی می‌کنند؛ به‌گونه‌ای که هنگامی که تهدیدی متوجه ملت باشد، یا هدف ارتقای نمادهای هویت ملی باشد، مانند یک گروه روانشناختی عمل می‌کنند (بلوم، ۱۹۹۰، ۵۲). هنگامی که مردم، نمادهای هویت ملی را درونی کنند، همواره آن را از طریق کاربرد منظم نمادهایی همانند پرچم و عادات زبانی یادآوری می‌کنند. به بیان روشن‌تر، هویت‌یابی ملی، ایستار شناختی و عاطفی افراد در مورد دولت‌ملتی است که در آن زندگی می‌کنند. تأکید بر تمایز ملت خود از ملت‌های دیگر، اعتقاد به ویژگی‌های خاص و مثبت ساکنان سرزمین خودی و احساس افتخار به دولت یا نمایندگان آن و نیز نوعی حس مسئولیت‌پذیری و تمایل به انجام کنش یا دفاع از منافع ملت، از جمله مظاهر این هویت‌یابی به‌شمار می‌آیند (رافالوسکی، ۲۰۱۶، ۴۰۶).

به تعبیر اسمیت، هویت ملی، برداشت ذهنی و ارزیابی مردمانی است که دارای تجربه‌های مشترک بوده و ویژگی‌های مشترک فرهنگی‌ای از قبیل آداب و رسوم، زبان، و دین و مذهب دارند (اسمیت، ۱۹۹۱، ۱۷۹). همانا هویت ملی احساس تمایز ذهنی خود و دیگری و امکان تمییز خود از دیگران است. هویت، مرزهایی می‌آفریند که به اعضای گروه‌ها و افراد و اجتماعات تصویری یا واقعی، اجازه می‌دهد تا حس «مابودگی»^۱ در برابر «دیگربودگی»^۲ را درک کنند (مور و کیمرلینگ، ۱۹۹۵، ۳۸۷). هویت‌یابی ملی بر وجود پیوندهای ذهنی بین اعضای ملت دلالت دارد. کارویژه اصلی این پیوند، زمینه‌سازی برای تداوم ایستارهای عاطفی نسبت به سرزمین مادری است.

هویت ملی، به معنای خودآگاهی از کیستی و چیستی ملی و احساس تعلق و دلبستگی به آن، پنج مؤلفه دارد که عبارتند از:

- وجود شمار کافی از مردمانی که هویت مشترکی دارند؛
- مردمانی که به یک گروه تعلق دارند، باور کنند که آنچه آن‌ها را به هم پیوند می‌دهد و متمایز می‌کند، تنها ویژگی‌های عینی‌ای مانند زبان، دین و مذهب، میراث فرهنگی یا مجموعه‌ای از ارزش‌های سیاسی نیست؛ بنابراین، داشتن هویت ملی به معنای تصور تمایز فرهنگی از اعضای ملل دیگر است؛
- هویت به لحاظ عاطفی و اخلاقی، مردم را به شیوه‌های گوناگونی با هم‌وطنانشان پیوند می‌دهد؛ به عنوان مثال، اگر حادثه ناگواری مانند سیل یا زلزله رخ دهد، با آنان همدردی می‌کنند و به کمکشان می‌شتابند یا اگر خطر همانندگردانی^۳ پیش آید، در برابر آن ایستادگی می‌کنند؛
- ملت و قلمرو از یکدیگر جدایی‌ناپذیرند؛ زیرا، ملت نه تنها در بردارنده مردم، بلکه شامل قلمرو جغرافیایی‌ای است که مردم اکنون یا گذشته در آن زندگی کرده‌اند و آن را سرزمین ملی^۴ خود می‌دانند؛
- هویت ملی، در بردارنده ایده استقلال است؛ به این معنا که ملت، مسئول سرنوشت خود است و از دولتی مستقل برخوردار است.

1. Weness
2. Otherness
3. Assimilation
4. National Homeland

پس از مفهوم‌شناسی هویت ملی، پرسش اساسی این است که «اشتراک‌هایی که ملت را با همدیگر پیوند می‌دهد، چگونه ادراک می‌شود؟» «افراد عضو یک ملت چه نوع ایستارهای عاطفی و هنجاری‌ای نسبت به گروهی دارند که اکنون وجود دارد یا در گذشته وجود داشته است؟» «آیا آن‌ها از تعلقشان به یک ملت، بیشتر احساس غرور می‌کنند یا احساس شرم؟» (نارد و میلر، ۲۰۱۸، ۵۹). از این زاویه، چگونگی هویت ملی و نسبت آن با سرمایه سیاسی، موضوعیت توجه می‌یابد و لازم است که هویت ملی، مسئله‌مند شود؛ زیرا، شکل خاصی از همبستگی را نمایندگی می‌کند. اسمیت، دو نوع هویت ملی مدنی و قومی را از هم بازمی‌شناسد. گفتنی است که این‌ها، نوع آرمانی بوده و هویت‌های واقعاً موجود کنونی، خالص نبوده و ترکیبی از آن دو هستند (اسمیت، ۱۹۹۱، ۱۵).

هویت ملی مدنی، به صورت احترام و پایبندی به ارزش‌های سیاسی‌ای مانند آزادی، حاکمیت قانون، و دموکراسی صورت‌بندی می‌شود. چنین هویتی می‌تواند در همه کسانی که این‌گونه ارزش‌هایی را پذیرفته‌اند، شکل گیرد. درمقابل، هویت ملی قومی، مبتنی بر ابراز پیشینه مشترک است (در هویت ملی قومی، هویت، به معنای ابراز پیشینه مشترک است)؛ چنین هویتی تنها در افرادی شکل می‌گیرد که دارای ویژگی‌های مشخص قومی از قبیل ظاهر، روابط خونی، یا دین/مذهب مشترکی باشند.

ایگناتیف نیز فهم مدنی و قومی از هویت ملی را از یکدیگر بازمی‌شناسد. به نظر او، در برداشت مدنی، ملت، اجتماعی از شهروندان با حقوق برابر است که در قالب دلبستگی وطن‌دوستانه به مجموعه‌ای از اقدامات و ارزش‌های سیاسی مشترک متحد شده‌اند؛ درحالی‌که براساس فهم قومی، آنچه به یک ملت وحدت می‌بخشد، وجود ارزش‌های مشترک نیست، بلکه ویژگی‌های قومی پیشینی از قبیل زبان، دین/مذهب، آداب و رسوم و سنت‌هایشان است (ایگناتیف، ۱۹۹۳، ۳-۴)؛ بنابراین، در برداشت مدنی، یک ملت به وسیله قیود سیاسی با یکدیگر پیوند می‌یابد؛ یعنی اعضای جامعه به مجموعه‌ای از اصول سیاسی و نهادهایی که دولتشان را می‌شناساند، به‌ویژه یک قانون اساسی مشترک، متعهد هستند؛ اما نیازی نیست خود را دارای پیشینه و پیشینیان مشترکی بپندارند؛ اما در برداشت قومی، فرهنگ و پیشینه، امری کانونی است و دولت، تنها شامل کسانی می‌شود که از این ویژگی‌ها برخوردارند.

گفتنی است، در جهان واقعی، اغلب ملت‌ها، از طیفی از ویژگی‌های مدنی و قومی، با درجه‌های متفاوت، برخوردارند. درباره رابطه هویت ملی و سرمایه سیاسی می‌توان گفت،

پیوندهایی که ملت‌های مدنی را همبسته نگه می‌دارد، گسترده‌تر اما ضعیف‌تر، و پیوندهایی که ملت‌های قومی را نگه می‌دارد، محدودتر اما قوی‌تر است (لنارد و میلر، ۲۰۱۸، ۶۰). چنان‌که نتیجه پیمایش‌های گوناگون نشان می‌دهد که هویت ملی مدنی قوی، تأثیر مثبتی بر اعتماد سیاسی دارد، ولی اثر هویت ملی قومی بر آن، منفی است (برگ و هجرم، ۲۰۱۰، ۴۰۳-۴۰۱). هابرماس نیز از وطن‌دوستی قانون‌گرایانه^۱ سخن می‌گوید که بر تعهد به اصول و رویه‌های دموکراتیک و وفاداری مدنی شهروندان دلالت دارد و هویت جمعی، از رهگذر دل بستگی به اصول دموکراتیک قانون‌گرایانه شکل می‌گیرد (هابرماس، ۲۰۰۱، ۷۶). اکنون، پس از تبیین مفهومی متغیرهای مربوطه، واکاوی نظری رابطه آن‌ها در پی می‌آید.

۳. سرمایه سیاسی و هویت ملی؛ تأملی نظری

چنان‌که در ابتدای نوشتار اشاره شد، رابطه دو متغیر هویت ملی و سرمایه سیاسی، دوسویه است؛ به‌گونه‌ای که یک طرف، ناظر به تأثیر کیفیت و قوت هویت ملی بر سرمایه سیاسی و طرف دیگر، مشعر به تأثیر سرمایه سیاسی بر هویت ملی است. تأمل در بعد نخست، اگرچه لازم و دارای ابعاد گوناگون دانشورانه و سیاست‌گذارانه است، اما پژوهش حاضر، تنها بر بعد دوم، یعنی تأثیر سرمایه سیاسی بر هویت ملی، از دیدگاه اندیشه‌ورانی همچون لیندنبرگ، رافالوسکی، روستاین، و لوی تمرکز کرده است. براساس ایده اصلی این نوشتار، رهیافت نهادین به رابطه درون‌زای دو متغیر سرمایه سیاسی و هویت ملی می‌نگرد و بر این نظر است که شناسه‌های ترتیبات نهادین جامعه بر میزان تعلق به مؤلفه‌های هویت ملی اثر می‌گذارد.

رافالوسکی، از جمله اندیشه‌ورانی است که رابطه مشروعیت به‌منزله نمود سرمایه سیاسی و هویت‌یابی ملی را مطالعه کرده است. تحلیل وی بر این گزاره استوار است که ایستارهای احساسی‌ای که مردم را به قلمرو زندگی‌شان ارتباط می‌دهد، اقتضایی است و روشی که دولت براساس آن، وظایفش را انجام می‌دهد، تعیین می‌کند که کدام‌یک از این ایستارها چیره می‌شود؛ به‌گونه‌ای که ارزیابی مثبت سیاست حکومت، هویت‌یابی با دولت را ارتقا می‌دهد و برعکس؛ بنابراین، کیفیت سیاست‌ها بر میزان اعتماد مردم به نهادهای عمومی و فرایند هویت‌یابی ملی تأثیرگذار است و ناکامی نظام‌های سیاسی در برآوردن خواسته‌های شهروندان، معمولاً موجب نارضایتی و سلب حمایت از حکومت می‌شود که در صورت استمرار و تشدید،

1. Constitutional Patriotism

به تکوین ایستارهای منفی در مورد کلیت کشور می‌انجامد.

هویت‌یابی ملی، نشانگر وجود پیوندهای ذهنی و عاطفی بین افراد ملت است، تا رابطه دولت-ملت، امتداد یابد و سبب شکل‌گیری ایستارهای عاطفی در مورد سرزمین مادری می‌شود. از این زاویه، پدیده مهاجرت، سنجه‌ای گویا برای شناخت اثر کیفیت حکومت بر هویت‌یابی ملی است. به گواهی پژوهش‌های تجربی، شرایط ضعیف زندگی و حکمرانی ناکارآمد، باعث تضعیف رابطه با سرزمین مادری و انگیزه‌ای قدرتمند برای ترک کشور می‌شود. به بیان روشن‌تر، ناتوانی آشکار و پیوسته دولت در تدارک شرایط مناسب زندگی، سبب گسست پیوندهای عاطفی افراد با زادگاه خود می‌شود که ترجمان هویت‌زدایی ملی است.

استدلال‌های محکمی برای پشتیبانی از این ایده وجود دارد که تأثیر دآوری مردم درباره اثر عملکرد حکومت بر هویت‌یابی را نشان می‌دهد؛ زیرا، به گواهی تاریخ، ناکارآمدی و بحران اقتصادی، موجب از بین رفتن مشروعیت سیاسی حکومت و افزایش سطح مهاجرت و در نتیجه، گسست اساسی ارتباط با کشور مادر شده است؛ بنابراین، هویت‌یابی ملی به اثربخشی و کارایی سیاست‌های حکومت و نیز چگونگی ارزیابی اعضای جامعه از آن وابسته است.

ویژگی دیگر حکومت، که دلبستگی مردم به عناصر هویت ملی را در پی دارد، رفتار برابر حکومت با شهروندان در برابر قانون است. توضیح اینکه برای ماندگاری حکومت، لازم است که قواعد دولت دوگانه^۱، که براساس آن، هنگام وضع و اجرای قوانین و سیاست‌ها، تنها منافع اندکی از نخبگان در نظر گرفته شده و بقیه مردم، قربانیان استبداد و رفتار آمرانه اقلیت حاکم هستند، حذف شود. افزون‌براین، پدیده فساد نیز با هویت‌یابی ملی، ارتباط تنگاتنگی دارد؛ زیرا، بروز وضعیتی که در آن منافع شخصی مقامات بر اجرای قوانین اولویت یابد، بر تعلق شهروندان به سرزمینی که در آن زندگی می‌کنند، به شدت تأثیر می‌گذارد؛ به‌ویژه اگر نرخ و سطح فساد، فراگیر و نظام‌مند باشد (رافالوسکی، ۲۰۱۶، ۴۰۸-۴۰۳)؛ بنابراین، دلبستگی مردم به مؤلفه‌های هویت ملی با میزان رضایت آنان از زندگی، که خود محصول کیفیت حکمرانی است، وابسته است.

به نظر لیندنبرگ، هر گروه یا جامعه‌ای به تمایل اعضای خود به کمک به دیگران در مواقع نیاز، مشارکت و همیاری در خیر عمومی، و نشان دادن اینکه افرادی قابل اعتماد و دغدغه‌مند

1. Dual State

هستند، نیاز دارد؛ زیرا، چنین ویژگی‌هایی سبب می‌شود که افراد، برای چیره شدن بر مشکلات و هنگام بروز نابسامانی‌های گوناگون، همبستگی اجتماعی داشته و با یکدیگر همکاری کنند. اما پرسش این است که چه عاملی باعث می‌شود که افراد در برخی شرایط، رفتار همکارانه^۱ از خود نشان دهند و در شرایط دیگر، از انجام آن اجتناب ورزند. لیندنبرگ و همکاران با تبیین و نقد سنت‌های دورکهایمی و پارسونزی و نیز نظریه انتخاب عقلانی، و با رهیافتی جامعه‌شناسانه و روان‌شناسانه، چارچوبی تلفیقی برای درک رفتار همکارانه ارائه کرده‌اند که به ویژگی‌های شخصیتی افراد و ویژگی‌های زمینه‌های اجتماعی، نهادی، و فرهنگی توجه می‌کند؛ اما به دلیل رویکرد نهادگرایانه نوشتار حاضر، در اینجا نقش مختصات نهادین در تکوین رفتارهای همکارانه، مورد توجه است. در این راستا، زمینه‌ها و ویژگی‌های نهادین در بسترسازی برای تکوین و بازتولید رفتارهای همکارانه، به ویژه در وضعیت دشواری‌های اجتماعی و بحران‌های همه‌گیر ملی، دارای اهمیتی بنیادین است (لیندنبرگ و همکاران، ۲۰۰۶، ۲۶-۵).

روشتاین نیز با رویکردی نهادگرایانه، بر این نظر است که در جوامعی که کیفیت حکمرانی ضعیف باشد، افراد، بی‌اعتمادی، دشمنی، بدبینی، و بدگمانی بیشتری نسبت به عموم مردم نشان می‌دهند. به نظر وی، مردم، هنگام روبه‌رو شدن با مقامات عمومی، استنتاج‌های خود را درباره اعتماد به دیگران برمی‌سازند؛ چون، غیرممکن است که انسان به قابل اعتماد بودن اغلب مردم در جامعه پی ببرد، پس وقتی می‌خواهند اعتماد کنند، ناگزیر بر اطلاعات ناکامل^۲ تکیه می‌کنند و به رفتار مقامات عمومی به‌عنوان یک سنجه مهم می‌نگرند؛ به این معنا که اگر مقامات عمومی جامعه را فاسد، جانبدار، یا اعتمادناپذیر بپندارند، نتیجه می‌گیرند که بیشتر مردم، غیرقابل اعتماد هستند؛ زیرا، مردم در جامعه‌ای با حاکمان فاسد، می‌پندارند که اغلب مردم حتماً در فساد یا اقدامات مشابه، همکاری می‌کنند تا بتوانند به حقتشان برسند؛ بنابراین، نتیجه می‌گیرند که بیشتر مردم، غیرقابل اعتماد هستند. به این ترتیب، اعتمادناپذیری مقامات به اعتمادناپذیری مردم می‌انجامد (روشتاین، ۲۰۱۱، ۱۷۳).

تیلر نیز درباره کنش همکارانه برآمده از رفتار مقامات حکومتی بحث کرده است. براساس فهم او، بسیاری از مطالعات تجربی در جهان سیاست نشان داده‌اند که داورهای مردم درباره اعتمادپذیری مقامات، بی‌طرفی، و علاقه آنان به رفتار احترام‌آمیز با مردم، تأثیر

1. Cooperative Behavior

2. Imperfect Information

بسیار زیادی بر هویت‌یابی مردم دارد و مردم بر پایه‌ی داوری‌های خود درباره‌ی اعتمادپذیری مقامات، هویت اجتماعی خود را برمی‌سازند.

تیلر، اعتمادپذیری حکومت‌ها را با گویه‌های زیر تعریف عملیاتی کرده است:

آیا حکومت به نیازها و دغدغه‌های شما توجه می‌کند؟ آیا حکومت، آنچه درباره‌ی شما درست است را انجام می‌دهد؟ آیا حکومت می‌کوشد با شما منصف باشد؟ تیلر سپس با جداسازی اعتماد ابزاری از اعتماد اجتماعی بر این نظر است که اعتماد اجتماعی بر هویت‌یابی استوار است و در آن انگیزه‌ی رفتار، درونی است و با داوری ریسک در محیط بیرونی ارتباطی ندارد و هنگامی که تصمیمات با پیوندها، تعهدات، و هویت مشترک اجتماعی همراه باشد، احترام به تصمیم مقامات بیشتر شده و مردم، اعتمادپذیرتر می‌شوند. وی از داده‌های مختلف نتیجه گرفته است که حکومت‌هایی که نزد شهروندان اعتمادپذیر، منصف، و قابل احترام شناخته می‌شوند، از طریق ایجاد پیوندهای اجتماعی و هویت مشترک، اعتماد اجتماعی را می‌سازند.

تیلر همچنین تفاوت دو نوع اعتماد ابزاری و اجتماعی را در موقعیت‌تنگناهای اجتماعی می‌بیند؛ به این معنا که جوامع، هنگام بروز مصائب ملی، نیاز بیشتری به همکاری بین شهروندان دارند. در بحبوحه‌ی دشواری‌های اجتماعی، هنگامی که منابع کمیاب مصرف شده باشد، اگر حکومت، تنها بر شیوه‌های ابزاری متکی باشد، در کنترل رفتار شهروندان، دشواری زیادی خواهد داشت؛ زیرا، کنترل مردم از طریق اجبار، پرهزینه و بی‌ثبات است؛ اما در جوامعی که اعتماد اجتماعی گسترده است، حکومت‌ها، برنامه‌های خود را با همکاری شهروندان آسان‌تر اجرا می‌کنند (تیلر، ۱۹۹۸، ۲۹۱-۲۷۰).

از منظر لوی، اعتماد نهادین، هم‌رواداری شهروندان نسبت به حکومت را بیشتر می‌کند و هم‌میزان سازگار شدن آنان با خواسته‌ها و مقررات دولت را و در مقابل، ضعف سرمایه‌ی سیاسی، به خصومت فزاینده و مقاومت فعال در برابر سیاست حکومت می‌انجامد و در نقش منبع فزاینده‌ی اعتمادی اجتماعی ظاهر می‌شود. حکومت مشروع و فضیلتمند، این باور شهروندان به رهبران را تقویت می‌کند که آنان این قدرت را دارند که به نمایندگی از منافع عمومی عمل کنند. ناکامی‌های کارگزاران حکومت در حفظ تعهدات و بسته‌های سیاستی و دستیابی به اهداف دولت یا رفتار اعتمادآمیز با شهروندان، به نتایج فاجعه‌باری در اعتماد مردم به حکومت و به دیگر مردم می‌انجامد (لوی، ۱۹۹۸، ۸۸).

به نظر پیل، برای شهروندان محروم و نابرخوردار، بی‌اعتمادی به حکومت، پاسخی عقلانی و منتقدانه به تجربه‌های عملی حکومت اعتمادناپذیر و مخرب در توزیع و ارائه خدمات رفاهی و در سطح کلان‌تر، پروژه توسعه اجتماعی است (پیل، ۱۹۹۸، ۳۱۶). از آنجاکه تجربه‌های مشترک مورد بی‌اعتمادی واقع شدن، پیوندهای قدرتمند اجتماعی را تولید می‌کند، در چنین مناطقی، بر اثر مشاهده میراث خدمات نابرابر و ناکافی و دورنمای ملال‌آور تغییرناپذیری شرایط، هویت‌های محلی بر پایه تمایز بین ما و آن‌ها شکل می‌گیرد و حکومت، دشمن تلقی می‌شود (پیل، ۱۹۹۸، ۲۹۱). بدیهی است در چنین وضعیتی که ارزش‌های عدالت و برابری در پنداشت گروه‌های نابرخوردار اجتماعی تجلی عملی نمی‌یابد، مشارکت آنان در زندگی عمومی که خود قوام‌بخش هویت ملی است، شکل نمی‌گیرد. با توجه به ملاحظات نظری می‌توان الگوی مفهومی زیر را ترسیم کرد:

شکل شماره (۳). الگوی مفهومی پژوهش

۴. ایران؛ داده‌های پیش‌هشداردهنده

همان‌گونه که پیشتر گفته شد، برای افکندن نوری بر داده‌های مربوط به جامعه ایران در چارچوب مباحث نظری نوشتار، با روش تحلیل ثانویه، به چند پیمایش ملی و مطالعات پیمایشی دیگر مراجعه شد تا ابتدا وضعیت سرمایه سیاسی در برخی از شاخص‌ها، آشکار و سپس، بر یکی از نشانگرهای دل‌بستگی به هویت ملی، یعنی مهاجرت، تمرکز شود و از خلال پژوهش‌های پیمایشی، علت کلیدی آن روشن شود؛ بنابراین، در ادامه برخی یافته‌های موجود در این راستا ارائه شده است.

بر اساس داده‌های موج نخست پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۸۲/۳ درصد از

پاسخ‌گویان بر این نظر بوده‌اند که در شرایط فعلی، هرکس پول و پارتی نداشته باشد، حقش پایمال می‌شود و در مقابل، ۱۰/۸ درصد، مخالف یا کاملاً مخالف بوده‌اند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹، ۱۰۶). در موج دوم پیمایش، ۸۰/۶ درصد کاملاً موافق و موافق و ۱۲/۳ درصد کاملاً مخالف و مخالف بوده (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲، ۹۷) و در موج سوم، ۶۸/۸ درصد کاملاً موافق و موافق و ۹/۱ درصد کاملاً مخالف و مخالف بوده‌اند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۹۵، ۱۶۱). چنان‌که ارقام گویاست، در فاصله زمانی موج نخست تا سوم، تفاوت معناداری در ارزیابی اعضای جامعه نمونه رخ نداده است.

در زمینه ویژگی شایستگی در واگذاری مناصب و استخدام کارکنان، در موج نخست پیمایش، ۵۳/۲ درصد پاسخ‌گویان بر این نظر بوده‌اند که به تجربه و تخصص اهمیت داده نمی‌شود و در مقابل، ۳۱/۶ درصد آن را بااهمیت دانسته‌اند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹، ۱۰۸). در موج دوم در پاسخ به همین پرسش، ۴۳/۴ درصد، گزینه خیلی کم و کم و ۲۳ درصد، گزینه زیاد و خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲، ۱۰۸) و در پیمایش موج سوم نیز ۳۵/۷ درصد پاسخ‌گویان، داشتن پارتی و آشنا را در کسب شغل مؤثر دانسته‌اند و ۲۷/۷ درصد با آن مخالف بوده‌اند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۹۵، ۱۷۵). چنان‌که پیداست، از دید اعضای جامعه نمونه، ضابطه‌مندی در به‌کارگیری کارکنان که خود از جمله عوامل سازنده اعتماد نهادین و سرمایه سیاسی حکومت است، در مقابل رابطه‌سالاری که از بین‌برنده آن است، در اولویت قرار دارد و در فاصله پیمایش‌های طولی نیز تغییر محسوس و مثبتی نداشته است.

در مورد این گویه که «در جامعه ما قانون در مورد مسئولان و مردم، یکسان اجرا می‌شود» در موج نخست، ۵۵/۵ درصد پاسخ‌گویان، گزینه کاملاً مخالف و مخالف و ۲۸/۳ درصد آن‌ها، گزینه کاملاً موافق و موافق را انتخاب کرده‌اند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹، ۱۰۹). در موج دوم نیز ۶۰/۴ درصد پاسخ‌گویان، کاملاً مخالف و مخالف و در مقابل، ۳۹/۶ درصد، کاملاً موافق و موافق گویه یادشده بوده‌اند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲، ۹۸) و در موج سوم، ۴۰ درصد کاملاً مخالف و مخالف و تنها ۲۸/۲ درصد، موافق و کاملاً موافق بوده‌اند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۹۵، ۱۷۱). براساس نتایج پیمایش مؤسسه مطالعات ملی نیز ۴۷/۷ درصد پاسخ‌گویان بر این نظر بوده‌اند که قوانین جاری کشور نمی‌تواند حقوق مردم را تضمین کند و در مقابل، ۴۱ درصد، آن را ضامن حقوق مردم

دانسته‌اند. درباره عدالت نیز ۴۹/۷ درصد جامعه نمونه، بر این نظر بوده‌اند که اقوام و شهروندان از حقوق برابر و یکسانی برخوردار نیستند؛ در حالی که ۴۴/۴ درصد، به برابری همگانی نظر داده‌اند و در زمینه عدالت توزیعی، ۶۸/۸ درصد پاسخ‌گویان بر این نظر بوده‌اند که در استخدام‌های دولتی، همه شهروندان، شانس و فرصت برابری ندارند، در حالی که تنها ۲۶ درصد به برابری فرصت همه شهروندان نظر داده‌اند (مؤسسه مطالعات ملی، ۱۳۹۵، ۱۶۰-۱۵۷). چنین موضوعی در پیمایش سرمایه اجتماعی در ایران نیز تأیید شده است؛ به گونه‌ای که کمتر از ۱۰ درصد جمعیت نمونه بر برابری فرصت در حوزه اشتغال باور داشته‌اند و نزدیک به ۶۰ درصد آن‌ها، منکر برابری فرصت در برخورداری از اشتغال بوده‌اند (باقری، ۱۳۹۵، ۳۰-۲۹). گزارش وضعیت اجتماعی کشور نیز مؤید چنین احساسی است (میرسندسی، ۱۳۹۵، ۳۹۶).

هرچند بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده درباره اعتماد به نهادها و سازمان‌های حکومتی مربوط به دو دهه اخیرند و درباره سال‌های پیش‌از آن، اطلاعات تجربی کافی در دست نیست، اما اطلاعات موجود نیز روند و جهت کلی تغییرات را به گونه‌ای گویا نشان می‌دهند. براساس این پژوهش‌ها، اعتماد به نهادهای حکومتی، به‌طور منظم، روندی کاهشی داشته است. از دید مردم، میزان موفقیت حکومت در زمینه‌های گوناگون، غیر از امنیت، پایین و تنها کمی بالاتر از ۲۰ درصد است؛ برای نمونه، موفقیت حکومت در افزایش رفاه، در سال ۱۳۷۹، حدود ۱۳ درصد بوده و با وجود تقریباً دوبرابر شدن در سال ۱۳۹۴، تنها به حدود ۲۲ درصد رسیده است. گذشته‌از آن، برپایه داده‌های موجود، بخش چشمگیری از پاسخ‌گویان بر این نظر بوده‌اند که حکومت برای نظرات مردم، اهمیتی قائل نیست. در فاصله زمانی بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۴، نسبت کسانی که معتقد بوده‌اند، حکومت به نظرات مردم توجه دارد با ۱۰ درصد کاهش، از حدود ۵۰ درصد به نزدیک ۴۰ درصد رسیده است. معنای نرخ کاهشی، این است که به نظر اکثریت مردم، حکومت، سیاست‌های خود را بدون در نظر گرفتن دیدگاه‌های مردم، پیش می‌برد و همین احساس فاصله، از عوامل بی‌اعتمادی به نهادها و مسئولان دولتی به‌شمار می‌آید (کاظمی پور و گودرزی، ۱۴۰۱، ۲۰۱-۲۰۰).

برپایه پیمایشی دیگر، داده‌های موجود درباره اعتماد به اجتماع سیاسی نشان می‌دهد که ۵۴/۹ درصد از پاسخ‌گویان بر این نظر بوده‌اند که دولت و حکومت به مشکلات مردم توجه زیادی ندارد؛ در حالی که تنها ۳۸/۵ درصد با این نظر مخالف بوده‌اند (مؤسسه مطالعات ملی، ۱۳۹۵، ۹۰).

افزون‌براین، پنداشت مردم از موفقیت حکومت در حل مشکلات مردم در بازه زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۳ منفی است. بیشترین نمود و افزایش نگرش منفی، مربوط به مسئله قانون‌گریزی است که در سال ۱۳۹۳ نسبت به سال ۱۳۸۴، بیش از دوبرابر، منفی‌تر شده است. به‌طورکلی، نگرش مردم در مورد اجتماع سیاسی، منفی است و این نگاه نامطلوب، نسبت به گذشته، تشدید شده است. افزون‌براین، داده‌های موجود، نشان‌دهنده کاهش شدید اعتماد به نهادها، به‌ویژه دولت است و این کاهش معنادار بی‌اعتمادی نهادی در مورد قوه قضائیه و به‌ویژه نمایندگان مجلس و همچنین، کارگزاران و نخبگان سیاسی-اعضای هیئت دولت و مدیران دولتی صادق است؛ به‌گونه‌ای که افول اعتماد نهادی، آشکار است (فولادیان، ۱۳۹۵، ۱۴۶-۱۴۲). در پیمایش سیدامامی و منتظری‌مقدم نیز پاسخ‌گویان به عملکرد نهادهای دولتی، ۹/۷ از نمره ۲۰ داده‌اند که پایین‌تر از حد متوسط است (سیدامامی و منتظری‌مقدم، ۱۳۹۱، ۲۰۸). این ارقام، حاکی از این است که عدالت قانونی که از کلیدی‌ترین مولدهای اعتماد نهادین است، از دیدگاه جامعه نمونه، مورد پرسش جدی است و روند آن هم بهبود معناداری نداشته است.

در مورد توجه حکومت به نظر مردم در موج نخست پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۲۴/۲ درصد پاسخ‌گویان، کاملاً مخالف و مخالف و ۵۵/۱ درصد، کاملاً موافق و موافق بوده‌اند (موج نخست، ۱۳۷۹، ۲۱۲) و در موج دوم، ۴۶/۶ درصد، گزینه کم و خیلی کم و ۳۹/۴ درصد، زیاد و خیلی زیاد را برگزیده‌اند (موج دوم، ۱۳۸۲، ۱۸۵) و در موج سوم، ۲۴/۲ درصد کاملاً مخالف و مخالف و ۴۲/۳ درصد، کاملاً موافق و موافق بوده‌اند (موج سوم، ۱۳۹۵، ۳۲۷). برپایه پیمایش ارزش‌های جهانی مردم ایران در مورد برابری درآمد، ۶۷/۴ درصد، به نابرابری بیشتر و ۱۸/۴ درصد به برابری بیشتر نظر داده‌اند. در مورد پنداشت فساد نیز ۶۰/۴ درصد بر این نظر بوده‌اند که فساد زیادی در کشور وجود دارد و در مقابل، ۳۲/۶ درصد برخلاف آن نظر داده‌اند. درباره ارتکاب فساد از سوی مقامات دولتی، ۵۰ درصد پاسخ‌گویان بر این نظر بوده‌اند که بیشتر یا همه آن‌ها به فساد آلوده شده‌اند و ۴۴/۳ درصد، گزینه فساد هیچ‌یک یا تعداد کمی از آن‌ها را انتخاب کرده‌اند. درباره کارکنان بخش خدمات کشوری شامل پلیس، کارکنان دوایر دولتی، یا بخش عمومی نیز ۴۶/۵ درصد بر این نظر بوده‌اند که بیشتر یا همه آن‌ها مرتکب فساد شده‌اند، در حالی که ۵۰/۱ معتقد بوده‌اند که هیچ‌کس فاسد نیست یا تعداد کمی از آن‌ها آلوده هستند (world values survey, wave 7. 2017). همان‌گونه که از مباحث نظری برمی‌آید، احترام حکومت به مردم که از رهگذر اعطای

نمایندگی و دادن صدا، سنجش می‌شود، یکی از راه‌های تولید سرمایه سیاسی است. برپایه آمار حاصل از پیمایش‌ها، این موضوع، اگرچه نوساناتی داشته، با نظر مثبت اکثریت اعضای جامعه نمونه همراه نشده است.

در مورد رضایت از اوضاع اقتصادی کشور در موج نخست، ۲۱/۱ درصد از پاسخ‌گویان، کاملاً ناراضی و ناراضی و ۵۷/۴ درصد، کاملاً راضی و راضی بوده‌اند (موج نخست، ۱۳۷۹، ۱۵۷)؛ در موج دوم، ۷۰/۵ درصد از پاسخ‌گویان، گزینه کاملاً ناراضی و ناراضی و ۲۹/۵ درصد، گزینه تاحدودی و رضایت زیاد را برگزیده‌اند (موج دوم، ۱۳۸۲، ۹۷) و در موج سوم، ۵۷/۳ درصد، گزینه خیلی کم و کم و ۶/۵ درصد، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب کرده‌اند (موج سوم، ۱۳۹۵، ۱۴۷). درباره ارزیابی از آینده نیز در موج دوم، ۸۷/۹ درصد پاسخ‌گویان گفته‌اند که فاصله فقرا از ثروتمندان بیشتر خواهد شد و ۸/۱ درصد، گفته‌اند که فرقی نخواهد کرد (موج دوم، ۱۳۸۲، ۱۱۳) و در موج سوم، درباره همین پرسش، ۷۶ درصد پاسخ‌گویان اظهار داشته‌اند که در ۵ سال آینده، این فاصله بیشتر خواهد شد و تنها ۸/۵ درصد گفته‌اند که کمتر خواهد شد (موج سوم، ۱۳۹۵، ۲۰۳).

پژوهشگر دیگری چنین روایت می‌کند که ایرانیان، هنگامی که به جامعه خود می‌نگرند، پنجره‌های شکسته پرشماری می‌بینند و آینده را امیدبخش نمی‌دانند. چنین وضعیتی، موجب کاهش انگیزه‌های مفید، رشد انگیزه‌های مجرمانه، و مهاجرت به کشورهایی با پنجره‌های سالم می‌شود. چنان‌که برپایه پیمایش سرمایه اجتماعی ۱۳۹۳، فراوانی ارزیابی از آینده چنین است که ۴۳/۸ از پاسخ‌گویان، بر این نظر بوده‌اند که وضع، بدتر می‌شود و ۳۲ درصد، اظهار داشته‌اند که فرقی نمی‌کند و تنها ۲۴/۲ درصد بر این نظر بوده‌اند که وضع بهتر خواهد شد. به بیان دیگر، سه چهارم ایرانیان، امیدی به بهبود وضعیت نامطلوب کنونی در آینده ندارند (امیر، ۱۳۹۵، ۶-۵). آمارهای ترکیبی پیمایش‌های گوناگون نیز درستی همین گزاره را تصدیق می‌کند؛ به گونه‌ای که برپایه گزارش وضعیت اجتماعی کشور، ۴۲/۸ درصد از اعضای جامعه نمونه، دارای امید کم و خیلی کم، ۳۱/۷ درصد دارای امید متوسط، و ۲۵/۵ درصد، دارای امید خیلی زیاد و زیاد در مورد وضعیت آینده کشور بوده‌اند (غفاری، ۱۳۹۵، ۱۵۱). همان‌گونه که اعداد نشان می‌دهد، میزان نارضایتی از وضعیت اقتصادی کشور در فاصله زمانی سه موج پیمایش ملی، تشدید شده و امیدواری به اراده یا توانایی حکومت در حل نابسامانی‌های اقتصادی کاهش یافته است که اثر کاهنده آن بر حفظ یا بازتولید سرمایه سیاسی، انکارناپذیر است.

روند نزولی سرمایه سیاسی حکومت، موجب افزایش تمایل به مهاجرت از کشور، به ویژه در سال‌های اخیر، شده است که افزون بر پیامدهای اجتماعی و اقتصادی، آثار ژرف فرهنگی و هویتی نیز دارد؛ به گونه‌ای که می‌توان آن را یکی از مسائل بدخیم^۱ حکمرانی در حال حاضر دانست که بررسی و واکاوی عوامل پیشران آن را ضروری می‌کند. پیمایش‌های رصدخانه مهاجرت ایران نشان می‌دهد که تا چند سال گذشته، مشکلات اقتصادی، دلیل اصلی مهاجرت ایرانی‌ها بوده است، اما از دو سال گذشته، ناامیدی از اصلاح امور و اعتراض به شیوه حکمرانی، جایگزین مشکلات اقتصادی شده است. نتایج برخی نظرسنجی‌های انجام شده از ۸۶۶۵ نفر از اقشار گوناگون اجتماعی در بهار و تابستان ۱۴۰۱، نشان می‌دهد که شیوه حکمرانی، بی‌ثباتی اقتصادی، و فساد نهادینه در کشور، تحریم، نوسان قیمت ارز، تورم و وضعیت اقتصادی، مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر تمایل به مهاجرت در میان جامعه مورد مطالعه این نظرسنجی بوده است (https://www.qotbname.com/statistics, 1401).

این گزاره در پژوهش‌های پیمایشی بسیاری به شرح زیر تأیید شده است. مقدس و شرفی در پژوهشی با عنوان «عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت‌های بین‌المللی جوانان ۳۰-۱۸ ساله شهرهای ارسنجان و شیراز»، نگرش منفی افراد در مورد اوضاع اقتصادی، آموزشی، اجتماعی، فرهنگی، و سیاسی و نارضایتی از عملکرد نهادهای حکومتی کشور را به ترتیب دارای بیشترین تأثیر دانسته‌اند (مقدس و شرفی، ۱۳۸۸، ۸۱). پژوهش زنانی و همکاران درباره روند مهاجرت ایرانیان به ۱۴ کشور عضو اتحادیه اروپا در فاصله زمانی ۲۰۱۱-۲۰۰۲ حاکی از این است که عوامل نهادی، سیاسی، و کیفیت زندگی، تأثیر درخور توجهی بر جریان مهاجرت از ایران دارد و عامل کیفیت زندگی، بیشترین اثرگذاری را بر مهاجرت از ایران داشته است (زنانی و دیگران، ۱۳۹۳، ۳۵۸). علاء‌الدینی و همکاران، عوامل زمینه‌ای تمایل گسترده به مهاجرت در بین پزشکان ایرانی را درآمد ناکافی، هزینه و تورم زیاد، وجود تبعیض، نیاز به پیشرفت شغلی، و فقدان یا کمبود امکانات رفاهی یافته‌اند (علاء‌الدینی و همکاران، ۱۳۸۴، ۱۰). صادقی و حسینی در بررسی شرایط جوانان شهر تهران دریافته‌اند که شاخص میزان مطلوبیت جامعه ایران در ابعاد وضعیت آموزش و تحصیلات، درمان و سلامت، اشتغال و بازار کار، درآمد و مالی، آزادی، امنیت، قانون‌گرایی، عدالت و برابری، اعتماد اجتماعی،

1. Wicked

ارزش‌های اخلاقی، و حقوق شهروندی، پایین بوده است که به‌نظر پاسخ‌گویان، نامطلوب‌ترین وضعیت، مربوط به ابعاد اقتصادی آن، یعنی اشتغال و بازار کار، درآمد، و شرایط مالی است (صادقی و حسینی، ۱۳۹۸، ۱۱-۹). فروتن و شیخ نیز در پیمایش خود دریافته‌اند که انگیزه جوانان از مهاجرت، دستیابی به فرصت‌های شغلی و تحصیلی مناسب‌تر است (فروتن و شیخ، ۱۳۹۶، ۷۴).

نتایج پژوهش حکیم‌زاده و همکاران درباره مهاجرت نیروهای متخصص (برپایه گزارش صندوق بین‌المللی پول، ایران دارای رتبه نخست آمار مهاجرت نخبگان است)، نشان می‌دهد که ضعف نظام آموزشی، کیفیت پایین امکانات آموزشی، و عدم دسترسی به امکانات پیشرفته تحقیقاتی، ارتباط معناداری با تمایل به مهاجرت دارد؛ هرچند شرایط اقتصادی نیز همواره عامل مهمی برای تمایل به مهاجرت بوده است (حکیم‌زاده و دیگران، ۱۳۹۲، ۸۹-۸۶). بررسی‌های بزرگ‌زاده و همکاران با تمرکز بر عوامل مهاجرت نخبگان علمی به خارج از کشور، حاکی از این است که مشکلات اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی، برنامه‌ریزی، قانونی، و زیرساخت‌های ارتباطی و فناورانه، از پیشران‌های مهاجرت نخبگان به‌شمار می‌آیند (بزرگ‌زاده و دیگران، ۱۳۹۸، ۱۴۲).

حسینی و همکاران، عمده‌ترین عوامل گرایش نخبگان ایرانی به مهاجرت بین‌المللی را عدم حمایت از نخبگان، پایین بودن منزلت اجتماعی آنان، پیچیده بودن نظام بوروکراتیک و انتصاب‌های غیرشایسته‌سالار، عدم حمایت مالی از نخبگان، تورم و عدم امنیت اقتصادی، بی‌توجهی به پژوهش در دانشگاه‌ها، بالا بودن هزینه‌های پژوهشی، فقدان بیمه ابتکارات و اختراعات، فقدان سازوکار نظارت بر اجرای طرح‌های پژوهشی، و ضعف ارتباط با مراکز پژوهشی بین‌المللی یافته‌اند (حسینی و دیگران، ۱۳۹۹، ۵۲). در پژوهشی فراتحلیلی نیز متغیرهای اثرگذار بر مهاجرت نخبگان عبارتند از: ناکارآمدی ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، بوروکراسی ناسالم، ضعف بنیان‌های دموکراسی، بی‌ثباتی سیاسی، بیکاری، توسعه‌نیافتگی کشور مبدأ، نبود امنیت (مالی، جانی، و شغلی)، نبود رضایت شغلی و فرصت پیشرفت، فضای نامناسب اجتماعی برای نخبگان، بی‌ثباتی اقتصادی، نابرابری اقتصادی، ضعف نهادهای پژوهشی، دولتی بودن پژوهش، عدم شایسته‌سالاری، ضعف نهاد علم در ایران، بهره‌وری ناکافی از نخبگان، ناکافی بودن اعتبارات پژوهشی، ناعادلانه بودن گزینش نخبگان، اتلاف مغزها، کاهش منزلت اجتماعی دانشمندان، بی‌عدالتی در دریافت مالیات،

شرایط بد بازار کار، فقدان تسهیلات مناسب اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، فراهم نبودن زمینه فعالیت در رشته تحصیلی، پایین بودن نرخ رشد سرانه کشور، وجود قوانین دست‌وپاگیر برای نخبگان، بازدهی پایین سرمایه در کشور مبدأ (اسماعیل‌زاده و ذاکر صالحی، ۱۳۹۳، ۱۹-۱۸).

پژوهش‌های انجام‌شده درباره مهاجرت نیروی کار نیز کیفیت پایین نهادها و کاهش شاخص حکمرانی خوب در ایران و در مقابل، بهبود نهادهای حکمرانی و افزایش شاخص‌های حکمرانی خوب در کشورهای مقصد را یکی از جاذبه‌های جریان مهاجرت نیروی کار ایران دانسته‌اند (مصطفی‌زاده و عرب‌مازار، ۱۳۹۷، ۲۶). درباره عوامل مهاجرت ورزشکاران نیز داده‌ها نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی، همچون دسترسی به فرصت‌های شغلی بهتر و تفاوت وضعیت رفاهی کشور مبدأ و مقصد، مهم‌ترین دلایل مهاجرت ورزشکاران بوده‌اند (باقری و دیگران، ۱۳۹۸، ۲۵۷). آزادی و همکاران نیز در پژوهش آینده‌شناسانه خود، رکود اقتصادی، بیکاری مزمن، چشم‌انداز اقتصادی غم‌انگیز، تباهی نهادهای حکومتی (دولت، حکومت قانون، و مسئولیت‌پذیری)، زوال سرمایه اجتماعی، غلبه فساد فراگیر و جرم، و چالش‌های زیست‌محیطی، به ویژه آلودگی هوا، در کلان‌شهرها را از جمله عوامل نزدیک و اثرگذار بر مهاجرت ایرانیان برشمرده‌اند (آزادی و دیگران، ۲۰۲۰، ۴).

واپسین نکته برگرفته از پژوهش‌های تجربی این است که با اینکه سرمایه سیاسی در سطح کارکنان و کارگزاران و نظام سیاسی در سال‌های اخیر، روندی نزولی داشته است و همین امر سبب تشدید تمایل به مهاجرت به خارج از کشور شده است، اما داده‌ها، گواه این است که دل‌بستگی به مؤلفه‌های هویت ایرانی، تاکنون همچنان از استحکام جدی برخوردار بوده است. چنان‌که یافته‌های موج نخست پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان نشان می‌دهد که ۸۶/۸ درصد پاسخ‌گویان در مورد ایرانی بودن خود کاملاً و زیاد احساس غرور می‌کنند، و در مقابل، ۴/۹ درصد از آنان در مورد آن احساس غرور نمی‌کنند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹، ۲۴۹). در موج دوم نیز ۸۹/۵ درصد، احساس غرور کرده و ۴/۴ درصد چنین حسی ندارند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲: ۲۹۵) و در موج سوم نیز ۸۶/۴ درصد به میزان خیلی زیاد و زیاد به ایرانی بودن خود افتخار می‌کنند، در حالی که ۳/۳ درصد از پاسخ‌گویان، چنین حسی ندارند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۹۵، ۴۸۸). افزون‌براین، یافته‌های پیمایش ملی هویت جمعی ایرانیان نیز با یافته‌های بالا همسواست؛ به گونه‌ای که درباره گویه «برای حفظ سرزمین و دفاع از کشورم حاضریم از مال و جان خود

بگذرم»، ۸۹/۲ درصد کاملاً موافق و موافق و ۸ درصد کاملاً مخالف و مخالف را برگزیده‌اند و درباره «افتخار به ایرانی بودن خود»، ۹۲/۶ درصد، کاملاً موافق و موافق و ۵/۶ درصد کاملاً مخالف و مخالف را برگزیده‌اند (مؤسسه مطالعات ملی، ۱۳۹۵، ۲۱۴-۲۱۳). در آخرین پیمایش ارزش‌های جهانی درباره قوت هویت ملی در صورت وقوع جنگ، ۷۲/۸ درصد از پاسخ‌گویان ایرانی اعلام کرده‌اند که تمایل به جنگیدن برای کشور دارند، ولی ۲۵/۹ درصد، پاسخ منفی داده‌اند. در همین پیمایش، پاسخ‌گویان در پاسخ به این پرسش که «چقدر احساس غرور نسبت به ملیت خود دارید؟»، ۹۴/۲ درصد، گزینه کاملاً و خیلی را انتخاب کرده و تنها ۴/۶ درصد به گزینه هرگز و اصلاً نظر داشته‌اند (world values survey wave 7, 2017-2022).

اگرچه درک دلایل استحکام و قوام دل‌بستگی به مؤلفه‌های هویت ملی در عین ضعف شاخص‌های حکمرانی به مثابه پرسشی بسیار بااهمیت، گشوده و سزاوار تأمل به نظر می‌رسد، با این حال، نمی‌توان این هشدار را جدی نگرفت که تداوم و تشدید ضعف شاخص‌های حکمرانی، از فرسایش یا زوال سرمایه سیاسی کارگزاران و رژیم سیاسی فراتر رفته و به سطح اجتماع سیاسی و دولت-کشور نیز امتداد پیدا کند که در آن صورت، سامان ایران را با وضعیتی پیچیده، خسارت‌بار، و البته با پیامدهایی کنترل‌ناپذیر روبه‌رو خواهد کرد.

نتیجه‌گیری

نوشتار حاضر که سهم دولت‌سازی را در فرایند تکوین و تحکیم ملت‌سازی کلیدی می‌داند، در جست‌وجوی نسبت سرمایه سیاسی و هویت ملی، در جریان مطالعات نظری، دریافت که سرمایه سیاسی که خود، ناشی از کیفیت حکمرانی است، با هویت ملی رابطه‌ای مستقیم دارد. این نوع سرمایه از رهگذر شالوده‌ریزی انسجام اجتماعی، ارتقای روابط همکارانه، تقویت پیوندهای مشترک، کاهش نارضایتی‌های همگانی، کاهش چگالی منازعات اجتماعی سیاسی، بهبود مصالحه ملی و سازوکارهای ائتلاف‌سازی و پل‌زنی بین گروه‌های متنوع سیاسی، افزایش کنش‌های فداکارانه به نفع خیر همگانی، و بهبود نرخ مشارکت مدنی، ضمن کاهش هزینه‌های مبادله، بر همراهی و حمایت سیاسی مردم از حکومت می‌افزاید. گذشته‌ازاین، با توجه به اینکه سرمایه سیاسی، شهروندان را به انجام کنش‌های خودانگیخته و فداکارانه در هنگامه دشواره‌ها و تنگناهای ملی تشویق می‌کند، به تقویت ایستارهای مثبت در مورد هویت ملی نیز کمک می‌کند.

همچنین، نزولی شدن شیب میزان سرمایه سیاسی به فرسایش تدریجی مشروعیت

حکومت و تمایل بیشتر شهروندان ناراضی به کنش‌های خشونت‌آمیز و سرانجام، لرزان شدن پایه‌های حکومت می‌انجامد. افزون‌براین، تداوم روند افول سرمایه‌سیاسی، به‌مرور از ناراضیاتی از کارگزاران و سیاست‌ها فراتر رفته و به‌سوی نوعی بی‌میلی و بی‌تفاوتی در مورد سرزمین و اجتماع ملی پیشروی می‌کند که به‌صورت تمایل آشکار به خروج از وطن و بی‌توجهی به سرنوشت آن نمایان می‌شود. بدیهی است که تأثیر نوسان سرمایه‌سیاسی بر هویت ملی در جوامع دینی-ایدئولوژیک آرمان‌جوی مانند ایران که منادی ممیزه‌های هویتی ویژه‌ای هستند، به‌مراتب بیشتر و شدیدتر از جوامع دیگر است. بااین‌حال، اگرچه به‌گواهی یافته‌های تجربی، هنوز میزان دل‌بستگی به عناصر هویت ایرانی همچنان بالاست، اما فرایند قطبی شدن جامعه و ناراضیاتی فزاینده اقشار متنوع اجتماعی از کیفیت حکمرانی در ایران که در قالب شتاب‌گیری روند مهاجرت گسترده از کشور و اتخاذ سویه‌های رفتاری متفاوت نسبت به دین، تاریخ، و ملیت، به‌ویژه در سال‌های اخیر بروز کرده است، را می‌توان پیش‌هشدارهای به‌شمار آورد که در صورت عدم چاره‌اندیشی و تدبیر‌پردازی سنجیده می‌تواند آینده‌ای همراه با تلاطم‌ها و دگردیسی‌های هویتی را برای اجتماع ملی ایران رقم بزند. این روند بر اولویت تحولات به‌هنگام سیاستی و لزوم اصلاح نهادها، ساختارها، و شیوه‌های حکمرانی دلالت دارد تا مؤلفه‌های هویت ایرانی از گزندهای محتمل، حفظ کند.

سخن فرجامین اینکه این نوشتار هرچند تأثیر سرمایه‌سیاسی بر هویت ملی را کاویده است، اما چگونگی و میزان تأثیر هویت ملی بر سرمایه‌سیاسی، موضوعی گشوده و نیازمند واکاوی و انجام پژوهش‌های نظری و تجربی دیگر است. افزون‌براین، شناخت عوامل، زمینه‌ها، و پیامدهای سیاسی شدن عناصر هویت ملی و دلالت‌های آشکار و نهان آن برای پایداری جامعه ایرانی از موضوعات قابل توجه دیگری است که می‌تواند دستمایه انجام مطالعات و بررسی‌های محققانه قرار گیرد. *

منابع

- اسماعیل زاده، علی اصغر؛ ذاکر صالحی، غلامرضا (۱۳۹۳). بررسی مهاجرت نخبگان علمی در ایران. مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۳(۲۶)، ۱-۲۸.
- امیر، آرمان (۱۳۹۵). پنجره شکسته‌های ره‌اشده. در: جستارهایی در سرمایه اجتماعی در ایران. به کوشش ریحانه جوادی. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۵-۳.
- باقری، یاسر (۱۳۹۵). رفاه ایرانیان در اسارت نومی. در: جستارهایی در سرمایه اجتماعی در ایران. به کوشش ریحانه جوادی. پژوهشگاه فرهنگ، هنر، و ارتباطات، ۴۱-۲۵.
- باقری، هادی و همکاران (۱۳۹۸). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر مهاجرت ورزشکاران نخبه در ایران. مدیریت منابع انسانی در ورزش، ۶(۲)، ۲۷۶-۲۵۷.
- بزرگ‌زاد، سعیده و همکاران (۱۳۹۸). گرایش نخبگان به عوامل اجتماعی، اقتصادی و علمی-پژوهشی در مبدأ و مقصد و تأثیر آن بر گرایش آن‌ها به مهاجرت خارج از کشور. انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۱۴(۲۸)، ۱۶۹-۱۴۱.
- پیران‌نژاد، علی؛ عبادی، نغمه (۱۳۹۱). سرمایه سیاسی و اینترنت: بررسی سطح سرمایه سیاسی و تأثیر استفاده از اینترنت بر ابعاد آن. فصلنامه علوم مدیریت ایران، ۷(۲۸)، ۱-۲۶.
- جودکی، مجید؛ قزلسفلی، محمدتقی؛ کریمی‌مله، علی (۱۴۰۰). از سرمایه تا سرمایه سیاسی؛ نقدی بر تکوین نظریه سرمایه سیاسی. دوفصلنامه جستارهای سیاسی معاصر، ۱۲(۱)، ۵۴-۲۷.
- حسینی، سیدخلیل و همکاران (۱۳۹۹). عوامل مؤثر بر گرایش نخبگان فرهنگی به مهاجرت به کشورهای توسعه‌یافته. مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، ۱۲(۳)، ۶۲-۵۱.
- حکیم‌زاده، رضوان و همکاران (۱۳۹۲). تأثیر عوامل آموزشی، اجتماعی، و فرهنگی بر تمایل به مهاجرت از کشور در دانشجویان دانشگاه تهران. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۶۹، ۱۰۲-۸۱.
- ذوالفقاری، اکبر؛ جعفری علی‌آبادی، عاطفه (۱۳۹۷). تبیین اعتماد سیاسی ایرانیان به‌مثابه سرمایه سیاسی؛ فواتحلیل پژوهش‌های موجود. فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۱(۳)، ۶۱-۳۱.
- ردادی، محسن (۱۳۹۰). نظریه اعتماد سیاسی (با تأکید بر گفتمان اسلامی). با مقدمه اصغر افتخاری. تهران: دانشگاه امام صادق(ع).
- رنانی، محسن و همکاران (۱۳۹۳). بررسی جریان مهاجرت از ایران با استفاده از مدل پانل پویا. تحقیقات اقتصادی، ۴۹(۲)، ۳۶۲-۳۳۷.
- سردارنیا، خلیل‌الله و همکاران (۱۳۸۹). تأثیر حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی بر اعتماد سیاسی؛ مطالعه موردی شهرهای مشهد و سبزوار. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۵(۱)، ۱۶۵-۱۳۵.
- سیدامامی، کاووس؛ منتظری‌مقدم، رضا (۱۳۹۱). نقش فرهنگ اعتماد و عملکرد نهادهای سیاسی در ایجاد اعتماد سیاسی: بررسی پیمایشی دانشجویان دانشگاه‌های تهران. پژوهشنامه علوم سیاسی، ۷(۴)، ۲۱۶-۱۸۹.
- صادقی، رسول؛ حسینی، سیده‌متین (۱۳۹۸). میزان تمایل جوانان به مهاجرت بین‌المللی و عوامل

تعیین‌کننده آن در شهر تهران. فصلنامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، ۱۸ (۴۳)، ۲۲-۱.

عبادی، نغمه؛ قلی‌پور، آرین؛ پیران‌نژاد، علی (۱۳۹۳). شناسایی عوامل اثرگذار بر سرمایه سیاسی. فصلنامه فرایند مدیریت توسعه، ۲۷ (۹۳)، ۵۲-۲۹.

علاء‌الدینی، فرشید و همکاران (۱۳۸۴). میزان تمایل به مهاجرت و علل آن در پزشکان ایرانی. مجله پژوهشی حکیم، ۸ (۳)، ۱۵-۹.

غفاری، غلامرضا (۱۳۹۵). اعتماد اجتماعی و امید به آینده در شورای اجتماعی کشور. مجموعه مقالات گزارش وضعیت اجتماعی کشور، جلد سوم، ۱۶۶-۱۱۱.

فروتن، یعقوب؛ شیخ، مرتضی (۱۳۹۶). بررسی گرایش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به مهاجرت بین‌المللی. دوفصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۴ (۱۰)، ۷۹-۶۱.

فولادیان، معجد (۱۳۹۵). تغییرات اعتماد سیاسی در ایران ۱۳۹۳-۱۳۸۴ در شورای اجتماعی کشور. جستارهایی در سرمایه اجتماعی در ایران. به کوشش ریحانه جوادی. پژوهشگاه فرهنگ، هنر، و ارتباطات، ۱۴۷-۱۳۵.

کاظمی‌پور، عبدالمحمد؛ گودرزی، محسن (۱۴۰۱). فراز و فرود اعتماد در ایران طی نیم قرن اخیر: نگاهی به روندها، علل؛ و پیامدها. دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران، ۱۳ (۱)، ۲۰۸-۱۸۱.

کریمی‌مله، علی (۱۴۰۱). پیامدها و دلالت‌های فروکاهش سرمایه سیاسی. دوفصلنامه علمی-پژوهشی سیاست نظری، شماره ۳۱، ۸۳-۵۳.

مصطفی‌زاده، محمد؛ عرب‌مازار، علی‌اکبر (۱۳۹۷). تأثیر نهادهای حکمرانی بر مهاجرت بین‌المللی نیروی کار ایران. سیاست‌گذاری اقتصادی، ۱۰ (۲۰)، ۳۳-۱.

مقدس، علی‌اصغر؛ شرفی، زکویه (۱۳۸۸). بررسی عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت‌های بین‌المللی جوانان ۳۰-۱۸ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۱۰ (۱)، ۱۹۰-۱۶۲.

مؤسسه مطالعات ملی (۱۳۹۵). هویت جمعی ایرانیان؛ یافته‌های پیمایش در کل کشور. تهران: انتشارات تمدن ایرانی.

میرسندسی، سیدمحمد (۱۳۹۵). تحلیل نابرابری‌های ذهنی (احساس بی‌عدالتی)، در شورای اجتماعی کشور. مجموعه مقالات گزارش وضعیت اجتماعی کشور. جلد سوم، ۴۰۸-۳۷۷.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۷۹). پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان. موج اول. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۸۲). پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان. موج دوم. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۹۵). پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان. موج سوم.

Alesina, Alberto, and Romain, Wacziarg, (2000), The Economics of Civic Trust. in *Disaffected Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries?* Edited by S. J. Pharr and R. D. Putnam, New Jersey, Princeton University Press.

Azadi, M. Mirramezani, and Mesgaran, M. B. (2020). *Migration and Brain Drain from Iran*. Working Paper 9. Stanford Iran 2040 Project. Stanford University.

Berg, L. & M. Hjerm (2010). National Identity and Political Trust. *Perspectives on European Politics and Society*. 11 (4), 390-407.

- Braithwaite, Valerie and Levi, Margaret, Ed. (1998). *Trust and Governance*. New York: Russel Sage Foundation.
- Birner, R., and Wittner, H. (2000). Converting Social Capital into Political Capital: How Do Local Communities Gain Political Influence? *Conference Paper Submitted to International Association for the Study of Common Property*.
- Blind, Peride, K. (2010). Building Trust in Government: Linking Theory with Practice. In: Cheema, G. Shabbir and Popovski, Vesselin. *Building Trust in Government: Innovations in Governance Reform in Asia*. New York: United Nations University Press.
- Bourdieu, P. (1981). Political Representation: Elements for a Theory of the Political Field. In: *Language and Symbolic Power*. G. Raymond & M. Adamson, Trans, Cambridge, Polity Press, pp.171-202.
- Casey, Kimberly L. (2008). Defining Political Capital: A Reconsideration of Bourdieu's Interconvertibility Theory. *Critique: A Worldwide Student Journal of Politics*. Available at: <http://ilt.ilstu.edu/critique/archives-%20coding/spring%202008.htm>.
- Citrin, J., & Muste, C. (1993). Trust in Government. In: J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightsman (Eds.). *Measures of Political Attitudes*. San Diego, CA: Academic Press, pp.465-532.
- Citrin, Jack, and Muste, Christopher (1999). Trust in Government. In: *Measures of Political Attitudes*. edited by J. P. Robinson. San Diego: Academic Press.
- Dalton, R. J. (2004). *Democratic Challenges, Democratic Choices*. Oxford: Oxford University Press.
- Deglow, Annkatrin and Fjelde, Hanne (2021). *The Quality of Government and Civil Conflict*. The Handbook of Quality of Government. Oxford University Press. pp.799-781.
- Dinesen, Peter Thisted, and Sonderskov, Kim Mannemar (2021). Quality of Government and Social Trust. In: *The Oxford Handbook of the Quality of Government*. Ed, Bagenholm, Andreas, Bauhr, Monika, Grimes, Marcia and Rothstein, Bo. Oxford University Press, pp.539-558.
- Easton, D. (1975). A Reassessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science*, 5(4), 435-457.
- French, Richard D. (2011). Political Capital. *Representation*, 47(2), 215-230.
- Gabriel, Oscar W. (1995). Political Efficacy and Trust. In: *The Impact of Values*. edited by J. W. van Deth and E. Scarbrough. Oxford: Oxford University Press.
- Habermas, J. (2001). *The Post-National Constellation*. Trans. M. Pensky.

Cambridge: Polity Press.

Hardin, Russel (2001). Conceptions and Explanations of Trust. In: *Trust in Society*, Edited by K. S. Cook, New York, Russell Sage Foundation.

Hetherington, Marc J, and Rudolph, Thomas J, (2018). Political Trust and Polarization. In: *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. ed by Eric M. Uslaner.

Ignatieff, Micheal (1993). *Blood and Belonging: Journeys into the New Nationalism*. Toronto, Viking.

Jackman, Robert and Ross A. Miller (1996). A Renaissance of Political Culture? *American Journal of Political Science*, 40 (3), 632-659.

Kettl, Donald F. (2017). *Can Governments Earn our Trust*. UK: Polity Press.

Lenard, Patti Tamara and Miller, David (2017). Trust and National Identity. In: *Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Edited by Uslaner, Eric M, pp. 57-74.

Levi, Margaret. (1998). A State of Trust. In: *Trust and Governance*, edited by V. Braithwaite and M. Levi. New York: Russell Sage Foundation, pp.77-101.

Lin, Nan (2001). *Social Capital: Structural Analysis in the Social Sciences*. Cambridge: Cambridge University.

Lindenberg, Siegwart, Fetchenhauer, Detlef, Flache, Andreas, and Buunk, Bram, (2006). *Solidarity and Prosocial Behavior: A Framing Approach, in Solidarity and Prosocial Behavior; An Integration of Sociological and Psychological Perspectives*, Ed Lindenebgr et.al, U.S.A. springer, pp.3-19.

Listhaug, Ola and Jakobsen, Tor George (2018). Foundations of Political Trust. In: *Oxford Handbook of Social and Political Trust*, Ed eric Uslaner, pp.559-578.

Loden, Hans (2014). Citizenship Education, National Identity and Political Trust: The case of Sweden. *Nordidactica-Journal of Humanities and Social Science Education*, No.2, 116-136.

Lun, Mary Thida (2009). *Reconnecting Joined-up Approaches: Nation-building Through State-building*. Strategic Policy Impact and Research Unit. London: SPIRU Working Paper 25 Overseas Development Institute.

Marien, Sofie, Hooghe, Marc (2011). Does Political Trust Matter? *An Empirical Investigation into the Relation Between Political Trust and Support for Law Compliance*, 50(2), 267-291.

Magno, Cathryn (2008). Refuge from Crisis: Refugee Women Build Political Capital. *Globalisation, Societies and Education*, 6(2), 119-130.

Miller, D. (1995). *On Nationality*. Oxford: Oxford University Press.

- Mishler, W. and Rose, R. (2001) What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies. *Comparative Political Studies*, 34(1), 30-62.
- Moore, D, Kimmerling, B. (1995). Individual Strategies of Adopting Collective Identities: The Israeli Case. *International Sociology*, 10(4), 387-408.
- Nayden, N. (2016). *Political Capital Conceptualization: Reclaiming the Heart of Democracy*. Available at: http://scholar.google.com/scholar?q=Nayden%2C+Nikolay.%282011%29.%20Political+capital+conceptualization%3A+reclaiming+the+heart+of+democracy&hl=en&btnG=Search&as_sdt=1%2C5&as_sdtp=on
- Newton, Kenneth and Norris, Pippa (2000). Confidence in Public Institutions: Faith, Culture, or Performance? In: *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Ed, S. J. Pharr and R. D. Putnam. New Jersey: Princeton University Press.
- Norris, Pippa (ed.) (1999). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Peel, Mark (1998). Trusting Disadvantaged Citizens. in: *Trust and Governance*, Ed, Braithwaite, Valerie and Levi, Margaret, New York: Russel Sage Foundation, pp. 315-342.
- Power, Timothy J. and Clark, Mary A. (2001). Does Trust Matter? Interpersonal Trust and Democratic Values in Chile, Costa Rica, and Mexico. In: *Citizens Views of Democracy in Latin America*, edited by R. A. Camp. Pittsburgh: Pittsburgh University Press.
- Rafalowski, Wojciech (2016). The Quality of Government and National Identification Polish. *Sociological Review*, 16(196), 404-419.
- Rothstein, Bo (2011). *The Quality of Government Corruption, Social Trust, and Inequality in International Perspective*. the University of Chicago Press.
- Rothstein, Bo. et.al. (2021). *The Oxford Handbook of the Quality of Government*. UK: Oxford University Press.
- Schugurensky, Daniel (2000). *Citizenship Learning and Democratic Engagement: Political Capital Revisited*. University of Toronto, Canada: Paper Presented at the 41st Annual Adult Education Research Conference. Vancouver: AERC, June 2-4, 2000, Published in Conference Proceedings, pp. 417-422.
- Smith, Anthony (1991). *National Identity*. UK: Penguin.
- Szucs, Stefan and Strömberg, Lars (2006). *Local Elites, Political Capital and Democratic Development; Governing Leaders in Seven European Countries*. Sweden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Tyler, M.R. (1998). Trust and Democratic Governance. In: *Trust and Governance*. Ed, Braithwaite, Valerie and Levi, Margaret. New York: Russel Sage Foundation, pp. 269-294.

Uslaner, Eric M. (2018). The Study of Trust. In: *Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Edited by Eric M. Uslaner, Oxford University Press.

<https://www.qotbnama.com/statistics,1401>

<https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>

